

**OSNOVE PROGRAMA ZA IZGRADNJU NOVE ZGRADE
ARHIVA HRVATSKE U ZAGREBU**

Bernard Stulli

I Neki opći standardi za suvremene arhivske zgrade:

1. Radi se o objektu u kojemu se ima trajno čuvati, stručno i naučno obrađivati, koristiti i uopće javno prezentirati unikatna povijesna dokumentacija (arhivalije, arhivska građa, arhivski dokumenti) iz razdoblja od posljednjih tisuću godina (od XI stoljeća do naših dana), koja predstavlja temeljne dokumente za povijest Hrvatske, uz daljnju analognu građu koja će sukcesivno pristizati. Neprocjenjiva vrijednost ovog nenadomjestivog arhivskog blaga traži, da ono bude smješteno i čuvano u objektu koji pruža optimalnu sigurnost tom blagu. To je prva specifičnost objekta, bitna karakteristika njegove namjene. Aksiom optimalne sigurnosti traži posebne kriterije:
 - a) pri izboru lokacije,
 - b) za kompoziciju objekta,
 - c) za njegovu konstrukciju.

Sigurnost i svrsishodnost moraju biti dvije glavne smjernice na kojima se zasnivaju temelji koncepcije nove zgrade Arhiva Hrvatske, a ta koncepcija mora osigurati: da se arhivalije naslijeđene od proteklih stoljeća, kao i one koje pridolaze, čuvaju u što boljim uvjetima, kako za tekuće potrebe, tako i za buduća vremena; da se arhivskim radnicima stvore što bolji uvjeti rada; da se javnosti omogući što bolje i efikasnije korištenje arhivalija; da se ostvari ne samo racionalnost troškova izgradnje, nego da i troškovi održavanja izgrađenog objekta budu racionalni i primjereni mogućnostima društvene zajednice.

2. Važniji faktori opasnosti o kojima treba voditi računa:

— Ratna opasnost¹ (blizina strateških osjetljivih-važnih punktova; izdržljivost objekta na bombardiranje, posebno njegova tresorskog dijela i skloništa za ljude).

- Elementarne nepogode (potresi, poplave, podzemne vode, oluje, prolomi oblaka, gromovi i sl.):
- Požar (u samoj zgradi, sa prometnica oko zgrade, iz susjednih zgrada);
- Krađe (općenito, pa i iz radnih prostorija, no, posebno baš iz spremišta arhivalija, te iz izložbene dvorane i čitaonice);
- Nepovoljni klimatski uvjeti, posebno vlaga, zrak zagađen plinovima, prašina, oscilacije temperature, napadi insekata i sl. (općenito, i posebno baš u spremišnim kapacitetima);
- Sunčevo svjetlo (za dio zgrade namijenjen spremištima arhivske građe, te izložbenu dvoranu).

Električne instalacije uopće, posebno one za osvjetljenje, moraju biti provedene takvim sistemom koji pruža maksimum sigurnosti od opasnosti požara, ali uz to da osigura i zaštitu radnika pri radu.

U objektu treba ostvariti što racionalniju, ali i što efikasniju telefonsku ili srodnu komunikaciju između pojedinih dijelova zgrade, napose na relacijama: spremišta (svi katovi) — radni prostori; spremišta i radni prostori — uprava; ulazi — uprava; ulazi — čuvar zgrade.

Primjena raznih građevinskih i instalacionih tehničkih novosti povećava rizike opasnosti, kao npr. lako upaljivi umjetni materijali što se upotrebljavaju za razne vodove i instalacije. Kod ovakvih se objekata treba naročito držati pravila: *ne prihvatiti ništa što nije provjereno*; razmjenom iskustava i uvidom u nove instalacije, te uspoređivanjem visine troškova »osigurati se od izleta u zemlju tehničkih nepoznanica«.²

3. Druga bitna specifičnost objekta sastoji se u tome, što u izgrađenom volumenu spremišnog prostora za trajno čuvanje arhivalija mora preostati određeni dio rezervnog prostora koji se po idealnom standardu uzima kao 100% od popunjenog spremišta. Uvaživši momentalne financijske teškoće ne može se ipak taj rezervni spremišni prostor predvidjeti za razdoblje manje od 20 godina. Isto tako ukupna površina zemljišne parcele za gradnju arhivske zgrade mora biti tolika, da se uz osnovni objekt mogu s vremenom sukcesivno dograđivati horizontalno daljnji spremišni prostori. Osnovni objekt bi odmah iskoristio sve urbanistički dopuštene visine. Sve ovo iz razloga što je čuvanje arhivalija zakonska obaveza, te postoji stalan-kontinuiran priliv novih arhivalija, koje Arhiv po sili zakona mora preuzimati. Toj zakonskoj dužnosti stalnog preuzimanja nove arhivske građe moraju biti usklađeni i prilagođeni spremišni kapaciteti. Konstrukciono treba već kod osnovnog objekta predvidjeti nove horizontalne »priključke«. Sveukupne spremišne kapacitete potrebne 50 godina poslije useljenja ove nove arhivske zgrade uzeti kao krajnju granicu rasta -proširivanja ovog objekta.³

II Neke načelne smjernice za kompoziciju zgrade:

- Spremišni kompleks što bolje odijeliti od radnih i ostalih prostorija, uz ostalo i protupožarnim zidovima, ako se projektira kompaktnije zdanje.⁴

- Spremištima za trajno čuvanje arhivalija funkcionalno prethodi adekvatan prostor za preuzimanje novog dokumentarnog materijala s komorom za dezinfekciju i dezinsekciju.
- Na spremišnom kompleksu takvi vanjski otvori umjesto prozora, da bude osigurana zaštita od sunčanog svjetla.⁵
- Adekvatna krovna konstrukcija, koja i s te strane dovoljno osigurava pohranjene arhivalije.
- Podzemlje zgrade neka se koristi po volji osim za spremište arhivalija. Sigurnosni depo, tresor, depo za specijalne vrste arhivalija, sve u prizemlju, eventualno i u prvom katu, uz odgovarajuću građevnu konstrukciju tog dijela zgrade, — obzirom na poplavni teren zagrebačkog područja i opasnosti od podzemnih voda koje se također konstantno očituju.⁶
- Preostali kompleks zgrade tj. onaj za »radne i ostale prostorije« rasporediti, koliko god je to moguće, po slijedećim funkcionalnim grupama:
 - a) radni kabineti za sređivanje i uopće arhivističku obradu fondova i zbirki, uz odgovarajuće prostore za obradu masovnih fondova;⁷
 - b) laboratorijski prostori, i to: laboratorij za konzervaciju i restauraciju; laboratorij za fotoreprodukciju; laboratorij za kinteku;
 - c) prostorna grupa za dokumentaciono-informativnu djelatnost;
 - d) prostorna grupa za kulturno-prosvjetnu djelatnost;
 - e) prostorna grupa za upravne djelatnosti, i to:
 - odjel vanjske službe (nadzor nad arhivskom građom izvan arhiva, te nad registraturnom građom; kontakti s tvorcima dokumentarnog materijala koji predstavlja arhivsku građu u nastajanju);
 - odjel za izdavanje potvrda i prijepisa iz arhivske građe, te za posudbu originalne građe organima uprave i pravosuđa u službene svrhe;
 - uprava i administracija arhivskih ustanova.
 - f) preostali prostori za razne potrebe kao:
 - čajna kuhinja, garderoba, stan čuvara, »sklonište osnovne zaštite« za ljude;
 - tehnički uređaji, spremište opreme za ONO i CZ, razna skladišta, garaže.

Neophodnost baš svih navedenih funkcija arhivske ustanove nužno proizlazi iz zakonskih propisa kojima se normiraju zadaci arhivske djelatnosti. To je prije svega *Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima* (*Narodne novine SRH*, br. 31 od 29. VII 1965), koji uz redovne propisuje i posebne zadatke Arhiva Hrvatske, te *Zakon o kinematografiji* (*Narodne novine SRH*, br. 29 od 5. VII 1976) i baš čl. 45—48 koji određuju zadatke Kinoteke »u sastavu Arhiva Hrvatske«.

Smisao je navedenog prostornog grupiranja da se pogoduje uspješnijem odvijanju radnih procesa, no, ujedno i da se regulira cirkulacija ljudi u arhivskoj zgradi, točnije: osoba koje nisu radnici arhiva. Najintenzivniji će biti njihov pristup u prostorne grupe pod d) i c), zatim u

one pod e), te dijelom i u one pod f). U spremišnom kompleksu, te u prostornim grupama pod a), b) i dijelom pod f) vanjski posjetioci ne trebaju imati pristupa. Bilo bi uputno da za prilaz prostornim grupama d), c) i e) imaju ti vanjski posjetioci i poseban ulaz — izlaz, ili da to imaju barem za prostornu grupu pod d).⁸

Oblikovanje objekta i pojedinih njegovih dijelova mora biti podređeno funkciji njihovoj.

U prostorima koji mogu biti dostupni vanjskim posjetiocima treba što potpunije ostvariti *javnost — otvorenost* arhivske ustanove.

Predviđeno je da se u ovom novom arhivskom objektu smjeste: Arhiv Hrvatske; Historijski arhiv u Zagrebu (arhivska ustanova nadležna za zagrebačku regiju); Arhivsko odjeljenje Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, te Arhiv JAZU.⁹ Njihov zajednički smještaj u istom objektu ne bi trebalo da ima nekog posebnog utjecaja na gore opisano prostorno grupiranje. Isto vrijedi i za Kinoteku »u sastavu Arhiva Hrvatske«.

Iz izloženog proizlazi, kao jedan od bitnih zadataka projektanata ove arhivske zgrade: ostvariti optimalnu funkcionalnost i sigurnost i time što će pristup u određene prostorne grupe biti onemogućen nepozvanima, a s druge strane, maksimalna i što funkcionalnija otvorenost onih dijelova zgrade koji su namijenjeni javnosti. Uskladiti na najbolji mogući način ova dva zahtjeva, znači uspješno riješiti važan dio problema kompozicije moderne arhivske zgrade.

Navedeni momenti moraju, uz to, utjecati i na rješenja: a) broja stvarno potrebnih ulaza u zgradu, uz efikasan sistem kontrole svih ulaza; b) za sistem prozorskih i drugih vanjskih otvora na zgradi, posebno za prizemlje i niže katove; c) da vanjski posjetilac ne može nigdje »neprimjetno« ući u zgradu niti se tako kretati po svim dijelovima njenim.¹⁰

III Nacrt osnovnih pokazatelja za građevni program nove zgrade Arhiva Hrvatske.

Nova zgrada Arhiva Hrvatske koncipirana je tako, da se zapravo sastoji od dva volumena-kompleksa, i to:

A. Spremišta arhivske građe, ukupne brutto građevne površine 8.750 m².

B. Kompleks radnih i ostalih prostorija, ukupne brutto građevne površine 7.480 m².

Sveukupno: 16.230 m² brutto građevne površine.¹¹

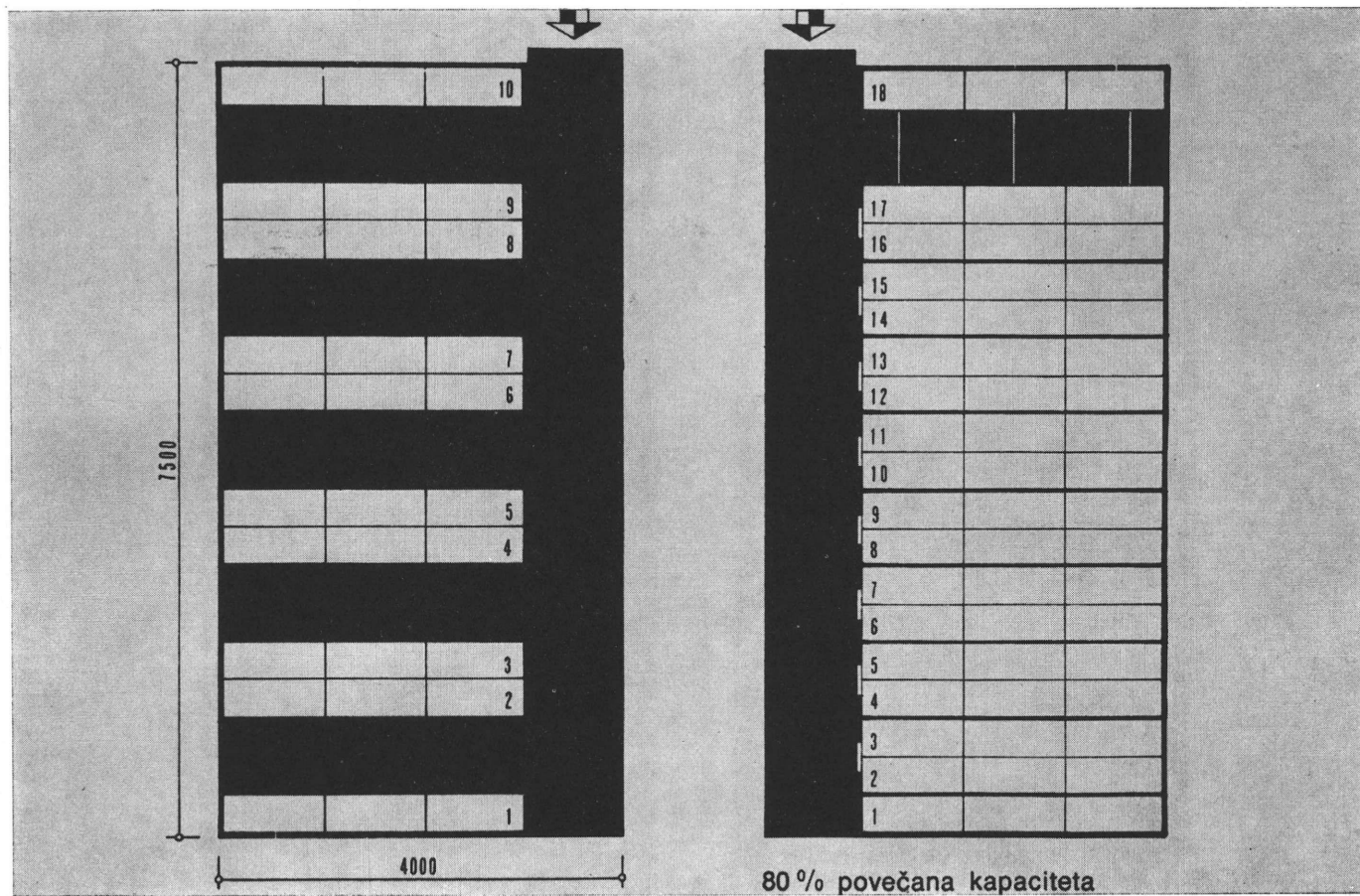
A. Spremišta arhivske građe

Opći uvjeti za spremišni kompleks:

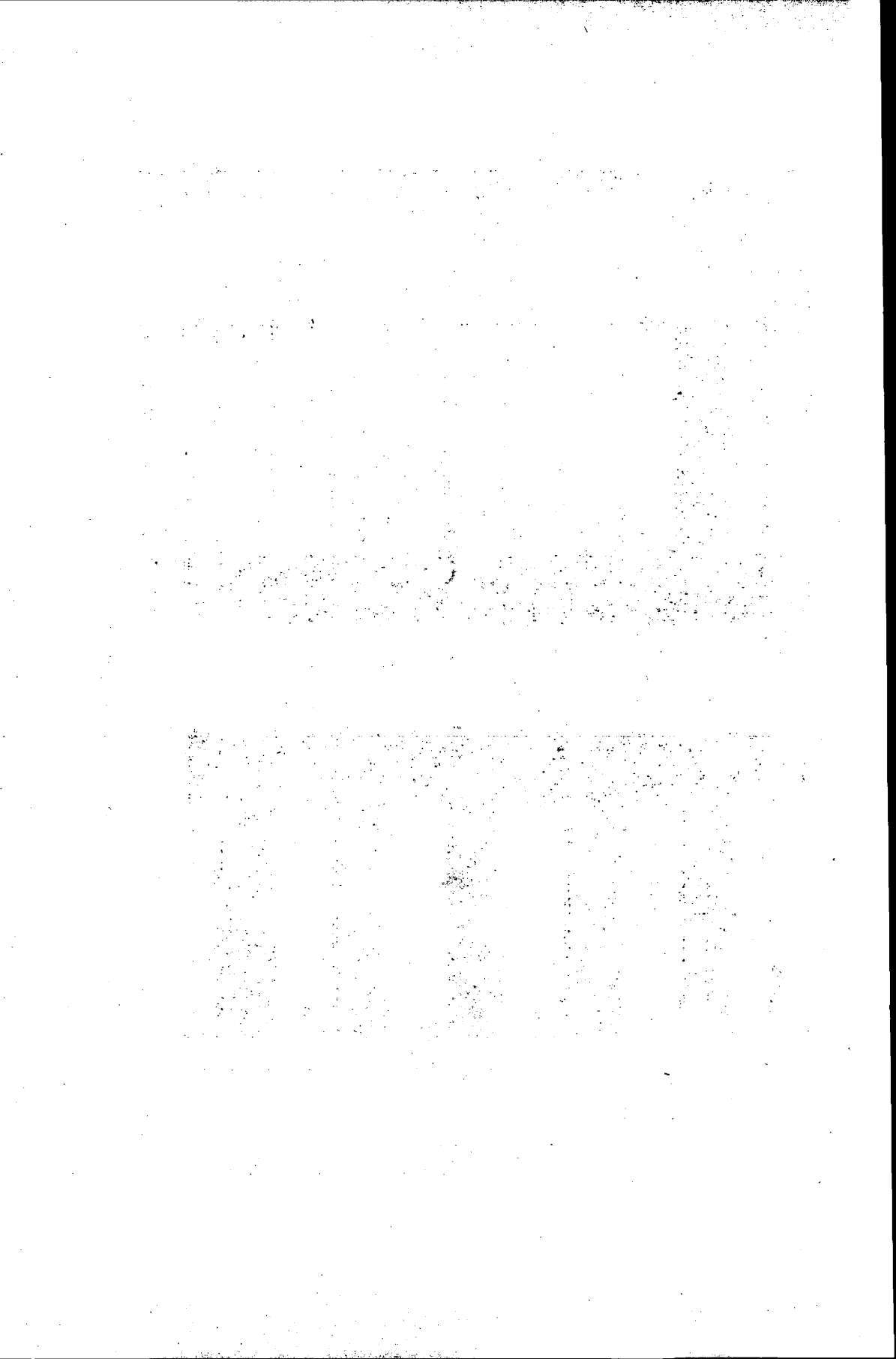
— Pod najnižeg spremišta mora biti iznad najvišeg nivoa što ga je dosizala poplava Save na Krugama. Uopće konstrukcija mora pružiti apsolutnu sigurnost od poplavnih voda.

— Vanjski zidovi moraju garantirati potpunu toplotnu izolaciju, zaštitu od vlage, te od pretjeranog sunčeva svjetla.

— Katovi spremišta netto visine od 2.35 m.¹² Međuprostor između policica 0.80 m. Središnji uzdužni prolaz kroz svaki kat širine 1.20 m. Težina same arhivske građe iznosi prosječno oko 60 kg po jednom dužnom metru policica. Poneka građa dosiže i do 90 kg, pa police moraju biti nosivosti do 100 kg na jedan dužinski metar policica (d.m.p.).¹³

Primjer sistema kliznih polica.

- Svaki kat depoa podijeljen na više odjela (svaki od najviše 200 m²), odijeljenih protupožarnim zidovima i metalnim vratima koja se na pojavu dima ili topline automatski zatvaraju.
- Nosivost spremišnih podova mora biti podešena djelomice i za primjenu sistema kliznih polica (vidi naprijed pod 2).
- Sigurnosno stubište koje povezuje sve katove sa zemljom.¹⁴
- Horizontalni transport arhivalija kolicima, a vertikalni liftovima. Uz električni i onaj na mehanički pogon, odgovarajuće nosivosti. Električni lift kombiniran za teret i za ljude.
- Zaštita:
 - a) *protiv požara*; automatski signalni uređaji s vezom na Vatrogasnu brigadu; uređaji za gašenje; odgovarajuće izolacije električnih instalacija; odgovarajući vodovi za druge instalacije, posebno one za grijanje; primjena vatrostalnih materijala i sl.
 - b) *protiv krađe*; odgovarajuća vrata i brave, željezni kapci u prizemlju odnosno na nižim katovima; efikasni alarmni uređaji;
 - c) *protiv vlage*; odgovarajuće ventilacije; klima—uređaj za konstantnu temperaturu od oko 15°C i relativnu vlažnost od oko 60%;
 - d) *protiv sunčevog svjetla*; primjena odgovarajućih štitnika ili specijalnih stakala, kemijski obrađenih, uz ono što je već rečeno u pogledu vanjskih zidova.

Ad a) i b): Čitav spremišni kompleks da bude što efikasnije odijeljen od ostalih dijelova zgrade, no, uz pogodnu komunikaciju, kako s prostorima namijenjenim korisnicima arhivalija, tako i s radnim prostorijama arhivskih radnika koji obrađuju arhivsku građu. Spremišni kompleks ima zapravo dva dijela:

1. Preuzimanje građe:

- Prostorija za prihvatanje građe s neophodnim vanjskim ulazom i odgovarajućim natkrivenim prilazom za vozilo koje doprema novu građu odnosno odvozi izlučeni materijal 60 m²
- Privremena pohrana građe, čišćenje od prašine, materijalna kontrola 120 m²
- Dezinfekcija i dezinsekcija 50 m²

Svega netto 230 m²

Dodavši tome oko 50%¹⁶ sveukupno iznosi:
350 m² brutto građevne površine.

2. Depoi za trajno čuvanje arhivalija zapremaju ostalu brutto površinu tj. oko 8.400 m².

Ukupan kapacitet ovih spremišta iznosi 32.000 dužnih metara polica (d.m.p.), dakako, metalnih. Od toga za specijalni depo i za tresor spremišni prostor od oko 4.000 d.m.p., s primjenom kliznih polica. Sve po principu maksimalnog iskorištenja raspoloživog prostora.¹⁶

Ako se u novu zgradu smjeste sve četiri ustanove tj. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Historijski arhiv u Zagrebu, Arhivsko odjeljenje Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, te Arhiv JAZU, za što će trebati u predviđeno vrijeme dovršenja zgrade 1985. god. oko 30.000 d.m.p., ostat će prema tome neznatni rezervni prostor.¹⁷ Bit će stoga neophodno, da se navedeni kapacitet spremišta poveća sa još barem 20.000 d.m.p. rezerve, za oko 20 godina.¹⁸

Volumen spremišnog kompleksa bio bi dakako daleko bolje iskorišten ako bi se umjesto fiksnih policama postavile u čitavu njegovu obimu isključivo klizne police, čime bi se dobilo 80% korisnog prostora više.¹⁹ To rješenje zahtjeva, da se svi katovi spremišta izgrade tako, da mogu podnijeti povećano opterećenje s kliznim policama. To je vrlo skupo, ali u krajnjoj liniji ipak jeftinije rješenje kada se pri usporedbi uzmu u obzir ne samo troškovi izgradnje i uređenja spremišta s fiksnim policama, nego i horendno visoki troškovi otkupa i »uređenja zemljišta« za nove dodatne depoe koji bi se sukcesivno priključivali glavnoj arhivskoj zgradi.²⁰

Pokretanje kliznih policama električnom strujom, no, po potrebi, i ručno (u grupama do 7 m).

Metalni ormari i police za smještaj filmskog fonda SRH. Filmovi u koloru bili bi smješteni u specijalni depo.²¹

U svim policama pomični pretinci.

Metalni ormari za smještaj kartografske i slične građe. Isto tako i za mikrofilmove.

Klima—uređaj za: grijanje, hlađenje, sušenje i ovlaživanje zraka.²²

Vlastiti agregat za napajanje strujom, u slučaju izvanrednih potreba.

U spremišnom kompleksu ne preporučuju se vodovi za vodu, a podove treba pokriti materijalom otpornim na vatru, no koji se lako čisti.

B. Kompleks radnih i ostalih prostorija.

Ukupno predviđena brutto građevna površina za ovaj kompleks iznosi 7.480 m² Njen pregled, po funkcionalnim grupama, izgleda kako slijedi:

1. Stručna i naučna obrada arhivske građe.

Radne prostorije za oko 80 stručnih radnika koji vrše arhivističku obradu građe²³ tj.: sređivanje, inventariziranje; izradu znanstveno—informativnih pomagala po načelima moderne informatike; studijsko—analitičke poslove u oblasti arhivistike, pomoćnih povijesnih znanosti, povijesti institucija i informatike; izradu pismenih informacija korisnicima arhivske građe; kompletiranje arhivskih fondova i zbirki; pripremu stručnih i znanstvenih publikacija; organizaciju instruktaze, seminara, tečajeva i sl.; pripremu izložbi; evidenciju arhivske građe koja se nalazi izvan arhiva. Nadalje: obradu problematike i vođenje poslova vanjske službe, oko nadzora nad registraturnom građom izvan arhiva. Konačno, posudbu arhivske građe organima uprave i sudstva, te izdavanje potvrda i prijepisa iz arhivskih dokumenata.

Kod prostornog rješavanja poželjno je, da se vanjska služba te izdavanje potvrda i prijepisa, i posudba arhivske građe organima uprave i sudstva, da se ta djelatnost grupira uz upravni trakt arhivske ustanove.²⁴

Kod ovih radnih prostora treba obavezno predvidjeti i ventilacione uređaje za uklanjanje prašine, koja se podiže pri manipuliranju arhivskom građom. Isto tako, uz redovne sanitarne uređaje treba ovdje posebno predvidjeti i tuševе za arhivske radnike koji vrše spomenutu manipulaciju s arhivskom građom.

Za ovu prostornu grupu predviđena je netto građevna površina od 1.104 m² tj. prosječno 13,8 m² po jednom radniku.² Netto površini dodaje se ovdje kao i kod ostalih radnih prostorija 70%,²⁶ pa sveukupna brutto građevna površina iznosi ovdje 1.8877 m².

2. *Laboratoriji za restauraciju i konzervaciju arhivalija, za fotoreprodukciju, te za obradu filmskog fonda SRH.*

2.1. Restauracija i konzervacija²⁷. Ukupno 8 stručnih radnika.

Potrebno je: 4 radna kabineta; 1 veća radna prostorija za laminiranje dokumenata; 1 spremište građe za restauraciju i konzervaciju; 1 spremište potrošnog materijala; 1 veća radna prostorija za knjigovežnicu; 1 spremište potrošnog materijala knjigovežnice. Svega 9 radnih prostorija s ukupno oko 200 m² netto građevne površine. I kod ovih prostora potrebna je posebna briga za mjere higijensko-tehničke zaštite pri radu.

2.2. Fotoreprodukcija.²⁸ Ukupno 6 stručnih radnika. Osnovni zadatak: sigurnosno snimanje arhivske građe, a zatim usluge korisnicima arhivalija. Radni proces uključuje i kseroks kopiranje dokumenata. Potrebne prostorije: 4 manja radna kabineta; 1 veća prostorija za snimanje; 1 za posebna snimanja; 2 tamne komore; 1 prostorija za kontrolu snimaka; 1 spremište građe za snimanje; 1 spremište potrošnog materijala. Svega 11 radnih prostorija s ukupno oko 250 m² netto građevne površine. I kod ovih prostora potrebna je posebna briga za mjere higijensko-tehničke zaštite pri radu.

2.3. Laboratorij Kinoteke.²⁹ Dvije radne prostorije, te jedno spremište potrošnog materijala. Svega 3 radne prostorije s 40 m² netto građevne površine. I kod ovih prostora potrebna je posebna briga za mjere higijensko-tehničke zaštite pri radu. Sveukupno, sva tri laboratorija (2.1., 2.2. i 2.3.) netto 490 m², a brutto građevne površine 833 m².³⁰

3. *Dokumentaciono—informativna djelatnost.*

3.1. Korištenje arhivske građe:

garderoba	30 m ²
prostor za odmor čitačima — pušiona	20 m ²
informativna pomagala (inventari, »vodiči«, kartoteke, katalozi)	30 m ²
čitaonica za oko 50 čitača (uz nekoliko većih stolova 2,5 x 1,3 m za korištenje kartografskog materijala; uz to police s knjigama — priručnicima; u ovakvoj cjelini računajući mora se uzeti à 4,4 m ² po 1 čitaču) ³¹	220 m ²

Kabineti za čitanje mikrofilmova, za korišćenje zvučnih dokumenta, za prepisivanje na pisačem stroju, ³² te za čitanje uz lampu Woods	48 m ²
Spremište za arhivsku građu koja je u upotrebi u čitaonici i kabinetima	50 m ²
Radna soba za rukovodioca dokumentaciono — informativne službe	16 m ²
Tri sobe za arhiviste — informatičare ³³	48 m ²
Prostor za mašinsku obradu podataka ³⁴	32 m ²
Svega netto	494 m ²

U ovoj prostornoj grupi su dakle prostorije za 4 radnika, uz one koji su angažirani dežurstvom u čitaonici. Ovdje je potrebno, da se i s tehničke strane učini efikasnijom kontrola i mjere protiv krađe arhivalija.³⁵

3.2. Priručna biblioteka

Spremište za 100.000 svezaka, uračunavši katalog	400 m ²
Dvije radne prostorije za bibliotekare	32 m ²
Svega netto	432 m ²

Sadašnje stanje knjižnog fonda jest 75.894 sveska, od čega Arhiv Hrvatske 33.670, a Historijski arhiv u Zagrebu 42.224 sveska. Ukupno bi u ovoj prostornoj grupi radila dva radnika.

3.3. Korišćenje filmskog fonda SRH

Projekciona sala, radna, za 20 osoba, za projekcije 8,16 i 35 mm filmova, te za videokazete. Ista bi sala služila i za zasjedanja samoupravnih organa	40 m ²
Svega netto	40 m ²

Sveukupno dokumentaciono—informativna djelatnost (3.1., 3.2. i 3.3.) netto 966 m², a brutto građevne površine 1632 m².

4. Kulturno—prosvjetna djelatnost.

4.1. Izložbena aktivnost

Izložbena dvorana	160 m ²
Garderoba i vratar	30 m ²
Svega netto	190 m ²

I s tehničke strane učiniti efikasnijom kontrolu protiv krađe eksponata.³⁶

4.2. Obrazovanje i stručno usavršavanje kadrova.

Tečajevi, seminari, konsultacije — za manje grupe do 20 osoba u istoj sali koja je iskazana pod 3.3., za veće grupe u predavaoni iz t. 4.3. ili u sali iskazanoj pod 4.4.³⁷

4.3. Javna predavanja, po potrebi u sali iskaza- noj pod 4.4., a po pravilu u posebnoj pre- davaoni	120 m ²
Svega neto	120 m ²

4.4. Javna djelatnost Kinoteke.

Projekcije posebnih programa kinotečnih fil-
mova, u vršenju funkcije filmskog kulturnog
centra: veća projekciona sala sa 200 mjesta
za projiciranje, opremljena za projekciju
filmova kao i sala pod 3.3.

	300 m ²
Ista bi sala služila još i za potrebe iska- zane pod 4.2. i 4.3., zatim za sjednice zbora radnih ljudi, te za sastanke društveno—poli- tičkih organizacija arhivskih ustanova.	
Svega neto	300 m ²

Sveukupno kulturno—prosvjetna djelatnost
(4.1., 4.2., 4.3., i 4.4.) neto 610 m², a
brutto građevne površine 1037 m².

5. Uprava i administracija

Potrebne su prostorije i to za: direkcije 4, tajnici 2,
kancelarije 4, ekonomate 2, registrature 2, knjigovod-
stvo 2, prijepise 2, telefonsku centralu 1, vratare 1.

Ukupno 18 prostorija za 22 radnika ³⁸	280 m ²
Svega neto	280 m ²

Sveukupno za upravu i administraciju neto 280 m², a
brutto građevne površine 476 m².

6. Ostali neophodni prostori

— »Sklonište osnovne zaštite« za ljude ³⁹	340 m ²
— Spremište opreme za ONO i CZ	20 m ²
— tehnički uređaji i radionica	200 m ²
— Garderobe	100 m ²
— Čajna kuhinja s blagavaonicom	90 m ²
— Razna skladišta	80 m ²
— Stan čuvara ⁴⁰	60 m ²
— Garaža	60 m ²
Svega neto	950 m ²

U ovoj prostornoj grupi radilo bi ukupno 8 radnika.
Sveukupno »Ostali neophodni prostori« neto 950 m²,
a brutto građevne površine 1615 m².

Rekapitulacija za kompleks radnih i ostalih prostorija:

1. Stručna i naučna obrada građe	netto	1.104 m ²	brutto	1.877 m ²
2. Laboratoriji	netto	490 m ²	brutto	833 m ²
3. Dokumentaciono-informativna djelatnost	netto	966 m ²	brutto	1.632 m ²
4. Kulturno-prosvjetna djelatnost	netto	610 m ²	brutto	1.037 m ²
5. Uprava i administracija	netto	280 m ²	brutto	476 m ²
6. Ostali neophodni prostori	netto	950 m ²	brutto	1.615 m ²
Svega:		netto 4.400 m ²	brutto 7.480 m ²	

IV Neke zaključne napomene:

1. Za čitav objekt netto građevna površina iznosi 10.230 m². Odnos sveukupne brutto građevne površine prema sveukupnoj netto građevnoj površini iznosi:

$$16.230 \text{ m}^2 : 10.230 \text{ m}^2 = 1,58.$$

2. Prostorne dimenzije date su pretežno ipak orijentaciono. Projektant bi se morao potruditi da pronađe u sveukupnosti što racionalnija rješenja. U svakom slučaju, bilo koja ušteda na sveukupnom prostoru treba da ide na korist povećanja spremišnih kapaciteta.
3. Sadašnje stanje (koncem god. 1976) zaposlenih radnika jest ukupno 83, od čega: 49 Arhiv Hrvatske, 18 Historijski arhiv u Zagrebu, 13 arhivsko odjeljenje Instituta za historiju radničkog pokreta, 3 Arhiv JAZU. Za novu zgradu programirano je, da se uskoro nakon njenog useljenja spomenuti broj radnika poveća na ukupno 130.⁴¹
4. Pri izradi i ažuriranju gornjeg građevnog programa korištena su svjetska iskustva za nove arhivske zgrade, posebno i one izgrađene u svijetu tijekom posljednjih petnaestak godina.⁴² Primjenjeni normativi i standardi odgovaraju i najnovijim evropskim — svjetskim standardima. Oni će se i dalje stalno, ažurno, sistematski i što detaljnije pratiti, kako bi mogli biti maksimalno korišteni i u konačnom glavnom izvedbenom projektu nove zgrade Arhiva Hrvatske.

Korištenje i najnovijih ideja i zamisli, ali *samo u vidu provjerenih iskustava* — bilo je i ostaje osnovno načelo i pravilo po kojemu Arhiv Hrvatske pristupa obradi koncepcije nove arhivske zgrade u Zagrebu.

*Samo na provjerenim iskustvima može se zasnivati društveno odgovoran program izgradnje nove zgrade Arhiva Hrvatske u Zagrebu, i to kako u građevnom pogledu tako i po programu opreme tog kapitalnog objekta kulture od nacionalnog značenja u SR Hrvatskoj.*⁴³

5. Za izradu ovih »osnova programa« korištena je sva raspoloživa poslijeratna stručna literatura o problematici novih arhivskih zgrada, a posebno baš i slijedeća djela i rasprave:

S. Carbone: La moderna edilizia degli archivi. *Rassegna degli archivi di stato*, a. XV, No. 3, Roma 1955, str. 251—279.

I. Voronin: La construction des batiments d'archives en URSS. *Archivum*, VII, 1957.

W. Kohte: Pflege und Erhaltung von photographischen Archivgut. *Der Archivar*, Heft 1, 1961, str. 14—20.

H. Jorgensen: Der Neubau des Landesarchivs für Seeland im Kopenhagen. *Der Archivar*, Heft 2, 1965, str. 163—168.

M. Duchein: Les batiments et équipements d'archives. Paris 1966. Conseil international des archives. Publié avec le concours de l'UNESCO. Vrlo instruktivnu bibliografiju dotadašnjih važnijih radova donosi autor na str. 225—233.

W. Leesch: Archivbau in Vergangenheit und Gegenwart. *Archivalische Zeitschrift*, 62 Bd., 1966, str. 11—65.

C. Haase: Raumverteilung in Archibauten. *Der Archivar*, 2/1967, str. 115—140.

Gli archivi di Stato. Indagine sugli elementi funzionali di caratterizzazione. A cura del direttore dell'Istituto prof. A. Stocchetti, con la collaborazione del laureando in architettura ing. M. Luzzetti e dell'allievo C. F. Moni. Firenze 1968. Libreria editrice fiorentina. Quaderni dell'Istituto di carateri degli edifici dell'Università di Firenze. Facoltà di architettura.

H. Herz: Voraussetzungen und Vorteile bei der Verwendung von kompakten Regalanlagen. *Archivmitteilungen*, 5 1968, str. 205—207.

G. Granier: Zur Magazinierung moderner Akten. *Archivalische Zeitschrift*, 64. Bd., 1968, str. 69—78.

B. Zittel: Der Neubau des Bayerischen Hauptstaatsarchivs München. *Archivalische Zeitschrift*, 64. Bd., 1968, str. 148—172.

K. H. Schwebel: Der Neubau des Staatsarchivs Bremen. *Archivalische Zeitschrift*, 64. Bd., 1968, str. 139—147.

B. Zittel: Belichtung und Belüftung von Arhivmagazinen. *Archivalische Zeitschrift*, 64. Bd., 1968, str. 79—131.

Reader for archives and records center buildings. Edited by V. Gondos Jr. Washington 1970. Committee on archival buildings and equipment. The Society of american archivists. Uz odabranu bibliografiju na str. 123—127.

M. Duchein: Les bâtiments et installations des archives (v. Manuel d'archivistique. Paris 1970, str. 566—606).

G. Richter: Der Neubau des Hauptstaatsarchivs Stuttgart. *Arch. Zeitschrift*, 66. Bd., 1970, str. 116—130.

H. Foramitti: Kulturgüterschutz. T. 1—3. Wien-Köln-Graz 1970. Verlag Böhlau.

Tekst nacionalnog natječaja za projekt zgrade Državnog arhiva u Firenzi, objavljen u: *Rassegna degli archivi di stato*, a.XXX/ 3, Roma 1971, str. 831—837, pod naslovom: »Concorso nazionale per il progetto di massima del nuovo Archivio di Stato di Firenze«. Tekst je uzet iz tal. služb. novina: *Gazzetta ufficiale*, n. 275, 29. X 1971. Natječaj je raspisalo talijansko Ministarstvo javnih radova.

D. Gavrilović: Arhivi i kibernetika. *Arhivist*, 1—2, 1971, str. 17—33.

D. Gavrilović: Novo na temu arhivi i kibernetika. *Arhivist*, 1—2, 1972, str. 88—109.

Actes du colloque »L'utilisation des ordinateurs et la recherche en sciences humaines« (Bruxelles, 25—27 février 1971). Bruxelles 1971.

Arhivska tehnika. Ljubljana 1972. Izd. Arhivsko društvo Slovenije. Arhivski priročniki: zv. 1. Odabrana bibliografija na str. 206 i slijed.

F.Wächter: Zur Aufbewahrung und Lagerung von Urkunden. *Archivmitteilungen*, 5 1972, str. 182 i slijed.

UNESCO. Consultation on the planning of national archives services. Paris, 4—6 décembre 1972.

F.P. Kahlenberg: Informationsbankeysteme ohne Archive? Bemerkungen zum Funktionswandel öffentlicher Archive. *Archivalische Zeitschrift*, 68. Bd., 1972, str. 125—133.

G. Johann: Der Neubau des Bundesarchiv — Zwischenarchivs bei Bonn. *Archivalische Zeitschrift*, 68. Bd., 1972, str. 93—98.

H. Stehkämper: Der Neubau des Historischen Archivs der Stadt Köln. *Archivalische Zeitschrift*, 68. Bd., str. 99—116.

H. Gutzwiller: Der Neubau des Staatsarchivs Solothurn. *Archivalische Zeitschrift*, 68. Bd., 1972, str. 117—124.

G. Wyffels: Archives contemporaines et depots intermediaires. Bruxelles 1972.

T. Ribkin— Puškadija: Problemi konzervacije i restauracije arhivskih dokumenata i knjiga. *Arhivist*, br. 1—2, Beograd 1972, str. 128—155.

F. Pagitz: Der Neubau des Salzburger Landesarchivs. *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, Bd. 112/113, 1972/73, str. 201—214.

Actes de la journée statutaire du 29 mars 1973: La construction et l'aménagement des bibliothèques et depots d'archives. Actes publiés sous la direction de G. Braive et D.Hanappe. Bruxelles 1973. Ed. Association des archivistes et bibliothécaires de Belgique.

Conseil international des archives. Direction des archives de France. UNESCO. Colloque sur la planification des infrastructures d'archives dans les pays en voie de développement, 28—30 mai 1973.

G. Duboscq — A.W. Mabbs: Les dépôts de préarchivage. UNESCO Paris 1973.

H. Jorgensen: Rapport sur le coût des services d'archives, présenté devant la 14e conférence internationale de la Table ronde des archives. 1973.

A.H. Leisinger: A study of the basic standards for equipping, maintaining, and operating a reprographic laboratory in archives of developing countries Paris, UNESCO, 1973.

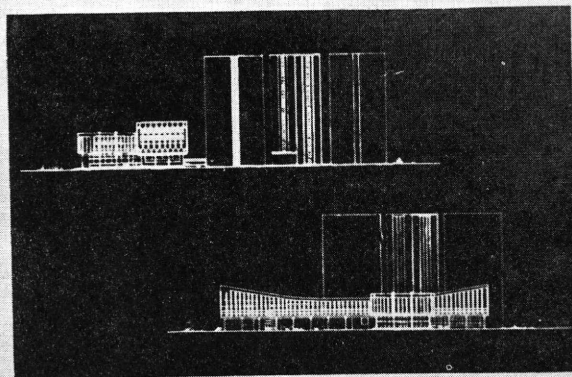
1972.

20

ČETVRTAK, 23. III Večernji list

ZANEMARENA ARHIVSKA GRADBA

Što će biti
s golemim
arhivskim
blagom
SR Hrvatske?

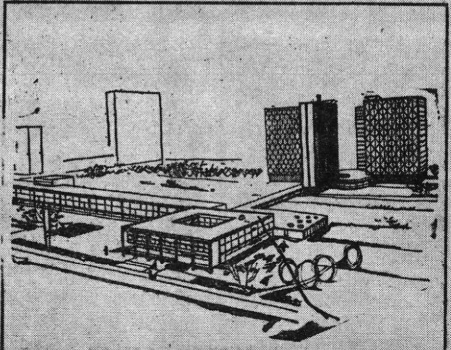
Projekt nova zgrade
Arhiva Hrvatske u Zagrebu

POTHVATI

Treći kapitalni objekt hrvatske kulture - početak gradnje 1975.

Nakon završetka zadarskog Muzeja sakralne umjetnosti i početka rada na Muzeju hrvatskih arheoloških starina u Splitu, na dnevnom redu gradnja zgrade Arhiva SR Hrvatske

Na redu je Arhiv SR Hrvatske. Pošto je lani otvoren zadarski Muzej sakralne umjetnosti (i Arheološki muzej), a u Splitu počeo rad na Muzeju hrvatskih arheoloških starina, republika se sada okreće i trećem od četiri kapitalna objekta u kulturi, koji se u srednjoročnom planu do 1975. godine moraju ili potpuno završiti ili početi graditi. Četvrti je objekt Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Priznata bito dotrajalim bilo skraćanim namjerenom, sve su to važne ustanove dospjele «do zida» stapanje, pa je unatrag ekonomskim teškoćama ipak određeno da im se omogući normalan rad i razvoj, te prije što su to mahom osobito značajne institucije, bez kojih se ne može zamisliti unapređivanje kulturnih djelatnosti.

BETON, STAKLO, ALUMINIJ

Projektivna crteža od Rove na Ulici Hrvatske bratske zajednice. U planu su izvedeni i osnovni vanjski rotacioni. U prvom je planu silna izražajnost sužalnih elemenata, predviđena i oslonca. Njegov izgled se temelji na funkcionalnosti, čime se odnosi na funkcionalnost i dizajnerski aspekt. U planu su izvedeni i osnovni vanjski rotacioni.

Očekivani materijali za zgradu su beton, staklo i aluminij. Suvremena koncepcija, suvremeni materijali. U rotaciji i keramika, koji će biti visoki poput 11-katnice, spremni će se uređati na sveučilišna, vatro-dopravna signalizacija, siloskopska instalacija, građevinski, uređaji za dimnikarstvo i dimnikarstvo arhivske zgrade i Hrvatski Temperatura u silosima iznosi će stalno između 12 i 14 stupnjeva.

Roštrane i neprikladne prostorije

Arhiv Hrvatske nalazi se u dosta nevažnom položaju. Ni u Hrvatskoj ni u Jugoslaviji nema ustanova sličnog ranga. Njega se osim toga čini i djeluje na sedam različitih razina. Na pojedinačnim arhivskim lokalitetima nije sačinjena ni najosnovnija sigurnost. Niti su objekti hrvatske neprikladni, pa je štand rad isključen. Takva su kontradikcija i u najvećem su smislu da se ne mogu modernizirati, baš kad bi se i htjelo.

Zbog svega toga trpi arhivska djelatnost. Njezina stručnjaci sa Miramarke trgu (u centrali) radi u situaciji. Kako se na male prostore ni laboratorij, obrada i taku prepunu. Put do priprema grada koja se smije izložiti vrlo je dug. Nema pomagala, nema brzo i potpuno informacija. Dostupni su i dokumenti potražuju poput svitkova kaptala, dotim je samoj suvremeno informacija brzina i cjelovitost. Općenito se u svijetu nastoji da se izrada sastavi nacionalnih informacija, koji se oca uključuju u jedan projekat sistem, što je potrebna vremena. Vrijeme je da se taj proces pobrzi i u nas.

Sve su to razlozi što nalaku hitnost da se Arhiv SR Hrvatske nađe na jednome mjestu, pod jednim krovom. Ima, očuda, i izdvojenih shvaćanja da je dostojno da arhiv samo čuva. U naše doba to je besmislica. Arhiv poprima oblik modernih ustanova, pa se u tom procesu našla i Arhiv Hrvatske. Nije više riječ samo o pohrani i stručnom, uključujući i dalje specializirani već o otvorenoj ustanovi nalazna kulturno-nastavna karaktera.

Lokacija još nije određena

Prvotna je zamisao bila da se novi arhiv podigne u Miramarškoj ulici u Zagrebu, odnosno na zemljištu između Miramarke i produljene Runjaninove. Na istom tom prostoru i po istoj zemlji gradila bi se i zgrada Nacionalna i sveučilišna biblioteka. Arhiv u Miramarke, a knjižnica do produljene Runjaninove ulice. Te su lokacije predložene tako bi se oće nove ustanove našle u znat nastavnih, znanstvenih i kulturnih institucija.

U međuvremenu je došlo do promjena. Privačen je generalni urbanistički plan grada Zagreba, a dopunila se i koncepcija o knjižnici kojoj treba više mjesta. Tako se sada zamislila i lokacija oko Ulice Hrvatske bratske zajednice, a istočno i sjeverozapadne strane. Biblioteka bi bila zapadno, arhiv istočno, ali se ne odustaje ni od stare lokacije. Načelna se da bi jedan objekt mogao doći na prvo predloženo mjesto, a drugi na Ulici Hrvatske bratske zajednice. Istom će poročnom površinu pokriveni, koji je izvan teritorija. Ni za jedan lokalitet nije pripremljeno zemljište — valje urušiti stanovni besjedanja na obje strane — pa će pravegnati ekonomičnost. Jer obje lokacije nastaju poročnima.

Arhitektonsko-projektualni biro Miramarke izradio je 1968. godine investicijski program, a četiri godine kasnije bio je putov i lokalni projekt. Arhivski savjet Hrvatske odobrio je 1970. konceptu nove zgrade, pa bi sada valjalo pokrenuti i izvedbeni projekt. Kako bi u 1975. počela gradnja.

Funkcionalno arhitektonsko rješenje

Speцифичност namjene arhivskog objekta u mnogome je utjecajevala na arhitekturnu. Izvodišna karakteristika podizanja je program na dva osnovna funkcionalna dijela: na spremišta arhivske grada i na radni dio. Funkcionalnost u ovom smislu nastavlja pot arhitektonskih jedinica: knjižnici, silosni pohrane, rotonda za primanje grada i verna i fitonija, zgrada za preostavala i laboratorij, izložbeni i administrativni dio, te pravna zgrada u bibliotekom i fitonijem.

Svi su objekti povezani natkrivenim prolazima, što omogućava siguran transport u horizontalni i u objektivni i u vertikalni, sistemom litova. Jedinice su odjeljene labo pohrane, već prema potrebi, i kako bi se maksimalno iskoristio svaki prostor. Ciljni arhivski kompleksa bit će maksimalno odbran protiv požara i ostalih nepogoda.

Veliko je znanost da je arhitekta izradio prilagodio idejni projekt ovim namjenom pristupačnoj dopis. Privačen rotonda valje na oće u prvom varijanti četiri toraja, ali se uvijek, po potrebi, kraj te jedinice može smjestiti lina lakva jedinica, u formiraju i rotacionom, koje bi se u sistemu poveznika natkrivenim prolazom, i tako zapela u cjelovitu arhivskog kompleksa.

Projekt napravljen za Miramaršku ulicu iako je primjenjiv na bilo koje mjesto i primjenjivo namijenilo, pa se može drukčije izdvojeno nije namjena. Sve ostalo gde se na kraju smjestiti Arhiv Hrvatske to je arhitekture koje će se uklopiti u što predložene nagrebačke arhitekture i stvaranje postat njenim boljim dijelom.

Arhiv Hrvatske neće biti sam. Oti će priti Historijski arhiv u Zagrebu, Arhivski odjel Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, Arhiv Jugoslavenske akademike. Ukupni muzejstajni kapaciteti dodatno svima, i stvoriti će i stanoviti prostorna potrebu, kako se procijenilo, barom se silosima deset godina.

Na kraju našla i o silosima. Kalkulacije su 1970. godine novotni svoti od oko 50 milijuna dinara, no prema sadašnjim silosima u građevinarstvu taj iznos ne bi bio dovoljan. U ovoj investiciji vrlo je visoka stavka se da dijelom novi Arhiv SR Hrvatske funkcionira republika, a dijelom otvoreni grad Zagreb.

JOSIP BRUČIĆ

Ferréol de Ferry: Le dépôt central de microfilms d'Espeyran. *La Gazette des archives*, No. 82, Paris 1973, str. 143—157.

J. Bolland: Der Neubau des Staatsarchivs Hamburg. *Archivalische Zeitschrift*, 69. Bd., 1973, str. 17—35.

A. Zauner: Der Neubau des Oberösterreichischen Landesarchivs in Linz. *Isto*. 69. Bd., 1973, str. 36—53.

H. Stehkämper: »Natürliche« Magazinclimatisierung (Erfahrungen beim Neubau des historischen Archivs in der Stadt Köln). *Der Archivar*, H. 3, 1973, str. 449—462.

J.B. Rhoads: New archival techniques. *Archivum*, vol. XXIV, 1974, str. 77—134. Na str. 135—150 diskusija o tom referatu na VII. međunarodnom kongresu arhiva u Moskvi 21—25. VIII 1972.

W. Kohte: Photographische, phonographische, kinematographische dokumente und audiovisuelle Archive. *Archivum*, vol. XXIV, 1974, str. 307—332. Na str. 333—348 diskusija o tom referatu na VII. međunarodnom kongresu arhiva u Moskvi 21—25. VIII 1972. (Vidi i: *Arhivist*, 1—2, 1973, str. 147—159.)

J.H. d'Olier — B. Delmas: La planification des infrastructures nationales de documentation, de bibliothèques et d'archives. Esquisse d'une politique générale. UNESCO Paris 1974. Posebno str. 312 i slijed. Bibliografija na str. 327—328

B. Zittel: Planung, Technik und Praxis im Archivwesen. *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, 28, 1975, str. 8—20.

Untersuchung über die Einsatzmöglichkeit von Telefonkopien und die Qualität der übermittelten Kopien. Arb. Stelle für Dokumentationswesen. Frankfurt 1975.

Conférence intergouvernementale sur la planification des infrastructures nationales en matière de documentation, de bibliothèques et d'archives. Paris 23—27 septembre 1974. *Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques*. Vol. XXIX, no. 1, 1975, str. 2—16.

A. Wagner: Intergouvernementale Konferenz der UNESCO über die Planung nationaler Infrastrukturen auf den Gebieten des Dokumentations-, Bibliotheks- und Archivwesens. *Der Archivar*, Heft 2, 1975, str. 173—180.

S.G. Haverling: Aspects techniques de la préservation des microfilms d'archives (microfilms de sécurité). Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. Vol. XXIX, no. 2, 1975, str. 74—81.

O. Wachter: Restaurierung und Erhaltung von Büchern, Archivalien und Graphiken. Wien—Köln—Graz 1975.

W. Kohl: Der Neubau des Staatsarchivs Münster. *Archivalische Zeitschrift*, 72. Bd., 1976, Böhlau Verlag, str. 76—88.

E. Wisplinghoff: Das neue Gebäude des Hauptstaatsarchivs Düsseldorf. *Der Archivar*, Heft 4, 1976, st. 381—392.

V. Giordano: Il bene culturale archivistico dall'astrattezza giuridica alla realtà dei quotidiani problemi—comuni e speciali—degli archivi di stato di Sicilia, con esempi di moderna e funzionale edilizia. *Archivi e cultura*, IX/1975, Roma 1976, 117—135.

W. Pahlitzsch: Zur Ausstattung und Einrichtung von Archivmagazinen. *Archivmitteilungen*, Heft 5/1976, str. 180—183.

M. Döpke: Brandschutz im Archiv. *Archivmitteilungen*, Heft 1/1976, str. 25.

W. Schöntag: EDV in der öffentlichen Verwaltung und ihre Folgen für die Archive. *Archivalische Zeitschrift*, 72. Bd., 1976, str. 89—99.

H. Jaeger: EDV im Archiv. (Mit Diskussionsbeiträgen von W. Schüler, H. Boberach und B. Zittel). *Archivalische Zeitschrift*, 72. Bd., 1976, str. 100—120.

A. Kromnow: L'évaluation des archives contemporaines. VIII Congrès des archives. Washington 1976.

L. Bell: Consequences pour les archives des documents lisibles par machine. VIII Congrès international des archives. Washington 1976.

H. Boberach: Le progres technique et l'expansion de l'accès aux archives. VIII Congrès international des archives. Washington 1976.

M. Duchein: Archive buildings and equipment. München 1977. Ed. International Council on Archives.

Bilješke:

¹ Vidi: B. Stulli, Zaštita kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. *Arhivski vjesnik*, sv. XVII—XVIII, Zagreb 1974—1975, str. 315—395.

² Iz teza predavanja Dr. B. Zittela održanog u Zagrebu 8. V 1974. Mišljenja smo, da bi glavni — izvedbeni projekt jedne arhivske zgrade kao i projekti njenih instalacija morali biti podvrgnuti posebnom ispitivanju sa strane stručnjaka za protupožarnu zaštitu, a ne samo po postupku uobičajenom za sve ostale vrste zgrada.

³ Razna su mišljenja o toj vremenskoj granici dograđivanja arhivske zgrade. Ima ih koji tu granicu poistovjećuju s krajem upotrebe zgrade u arhivske svrhe, pa je predviđaju sa 100 godina.

Manuel d'archivistique, Paris 1970, str. 596 smatra, da se prvobitna zgrada može proširivati dok se ne podvostruči.

Neki opet smatraju da je zgrada ispunila svoju zadaću ako potraje za »još jednu generaciju«.

⁴ Prenaglašavanje principa jedinstva spremišnog i radnog trakta nema opravdanja. Razdvajanje ta dva kompleksa nije načelo »iz starih vremena« kako to misli J. Bolland n. d. str. 21. Tehnički napredak olakšava borbu protiv požara, ali i povećava rizike opasnosti. Daleko smo još od situacije u kojoj bi postalo nepotrebno razdvajanje spremišnog od radnog trakta kada se radi o arhivskoj zgradi.

Za svu literaturu koja se u ovoj raspravi skraćeno citira potpuni se bibliografski podaci nalaze u popisu literature na kraju teksta ove rasprave.

⁵ Smatra se da ti otvori smiju iznositi najviše 1/10 površine fasade (v. Manuel d'archivistique, Paris 1970, str. 599). Sunčane zrake ne smiju nikada direktno padati na arhivalije.

Na osmom međunarodnom kongresu arhiva, održanom u Washingtonu 27. IX — 1. X 1976. date su za izgradnju moderne arhivske zgrade slijedeće preporuke:

Matériaux de construction: béton (muni d'un enduit hydrofuge et anti — poussière).
Isolation: thermique; acoustique.

Aménagement des planchers: en compartiments de superficie limitée (200 à 300 m²) et de hauteur limitée (env. 2,5 m).
Accès: portes à clôture hermétique et automatique. Escaliers, ascenseurs et monte-charge à l'extérieur du bâtiment.
Contrôle de l'environnement: climatisation (contrôle de l'humidité, de la température et lutte contre la poussière et la pollution).
Eclairage: artificiel avec écrans de diffusion filtrants.
Installations électrique: de type ignifuge.
Détection des incendies: système sensible à la présence de la fumée et à la modification de la composition chimique du milieu ambiant.
Système d'alarme: situé dans le dépôt d'archives lui-même et relié directement au service chargé de l'extinction d'un incendie.
Action de l'alarme: coupure du courant électrique. Clôture hermétique des accès.
Extincteurs à l'incendie: eau, mousse, acide carbonique et poudre chimique sèche (type AC).
Protection contre le vol: installations de cellules; télévision en circuit fermé; clôture des accès.
Fumigation de l'aire d'emmagasinage: télécommandée.
Rayonnage: métal inoxydable (de type classique et compact).
Protection directe des matériaux: boîtes et classeurs en carton résistant et neutre; boîtes en matière plastique anti-acide (matériaux audiovisuels et magnétiques); boîtes en métal inoxydable.
Installations spéciales pour: matériaux audiovisuels et matériaux magnétiques.
 (v. C. Crespo: Perfectionnements techniques dans le domaine de la conservation et de la reprographie des documents d'archives. VIII Congrès international des archives. Washington 1976, str. 10-11).

⁶ Ima mišljenja da je uputno podnu konstrukciju prizemlja zgrade odvojiti od površine zemlje, izdići je iznad nje, da vlaga ne prodire u zgradu bilo kada, a pogotovo u kasnijem vijeku trajanja objekta (što je po pravilu slučaj). To mora biti pravilo kod terena koji mogu biti ugroženi od poplavnih voda, odnosno od podzemnih voda. U Italiji se inače takvo odvajanje od površine zemlje provodi i radi zaštite objekta od termita. Vidi npr. u *Rassegna degli archivi di stato*, XIX, No. 2/1959, str. 252.

⁷ Uvijek se misli na stručnu i naučnu obradu svih vrsti arhivske građe, dakle i one koja sačinjava filmski fond SR Hrvatske.

⁸ I standardi određeni od Gen. direkcije arhiva Francuske određuju: »Les locaux ouverts au public et les locaux réservés au personnel seront nettement distincts« (v. Manuel d'archivistique, Paris 1970, str. 600).

⁹ JAZU nije ranije pokazivala sklonosti da svoj Arhiv smjesti u ovu novu zgradu koja će biti specijalno građena za čuvanje arhivske građe, pa da ga time prenese i odvoji iz zgrade gdje je sada smješten na Strossmayerovom trgu br. 2 u jednom bloku pretežno stambenih zgrada. Kada nova arhivska zgrada bude dovršena, vjerujemo, da će i JAZU uvidjeti, da je i njena arhivska građa od ukupno oko 300 d. m. p. neusporedivo sigurnije smještena u suvremenom arhivskom objektu koji pruža optimalnu sigurnost arhivalijama.

¹⁰ Prikazujući novu arhivsku zgradu u Hamburgu J. Bolland, n. d. str. 22, kaže, kako je svakom građaninu omogućen slobodan pristup u novu arhivsku zgradu, pa tako ostvarena jedna maksimalno »javna« građevina, no, kasnije (str. 29) precizira: princip javnosti je poštovan, ali je konstrukcijom zgrade i adekvatnim rasporedom prostorija i komunikacija postignuto, da se nijedan »stranac« ne može kretati po zgradi.

¹¹ To je ukupni volumen odobren najprije od saborskog Odbora za izgradnju četiriju kapitalnih objekata kulture od nacionalnog značenja u SRH, a zatim i od samog Sabora SRH 2. srpnja 1976. godine, uz ukupni troškovnik od ND 200,8 milijuna, »na osnovi cijena iz 1975. godine«. U pogledu namjene sveukupnog volumena navodimo usporedne primjere iz svijeta:

- Nova zgrada Arhiva grada Kölna ima ukupno 30.912 m³ izgrađenog prostora od čega: 18.740 m³ za spremišta, a 12.172 m³ za radni i upravni trakt; korisne površine ima 7.663,29 m² = 88,36%, a površine za komunikacije 1.008,93 m² = 11,64%.
 - Nova zgrada dodatnog spremišta za Glavni državni arhiv u Hanoveru: ukupna površina 8.660 m², od čega »čiste korisne površine« 6.430 m², za sporedne prostorije 1.020 m², te za hodnike — komunikacije 1.210 m²; spremišni trakt ima kubaturu od 22.415 m³, a upravni 8.849 m³, a stan službenika 1.099 m³, tj. svega 32.363 m³.
 - Nova zgrada Zemaljskog arhiva u Salzburgu: ukupna kubatura 17.190,99 m³, od čega spremište obuhvaća 13.161,44 m³, a radni i ostali dio 4.029,55 m³.
 - Nova zgrada Zemaljskog arhiva u Linzu: ukupna kubatura: 25.180 m³, od čega 18.550 m³ za spremišta, a 6.630 m³ za radni i ostali trakt.
- Dakako, kubatura spremišta uvijek bitno zavisi o sistemu polica, pa je uz primjenu kliznih polica, uz istu m²tražu, daleko manja nego li uz fiksne klasične police. Tako se npr. za novu zgradu Državnog arhiva u Firenzi predlagalo:
- ukupno 77.000 m³, od čega 52.000 za spremište, a 25.000 m³ za radni i ostali trakt, uz fiksne police, ili
 - ukupno 49.000 m³, od čega 25.000 za spremište, a 24.000 za radni i ostali trakt, ali uz klizne police!

¹⁴ Kalkulacija na 2,35 m proizlazi iz slijedećih elemenata: podnožje 7,5 cm, debljina svih šest pretinaca 3 cm, razmaci od kutije do gornjeg pretinca ukupno 25 cm, visina kutija (32 cm × 6) ukupno 192 cm, preostali razmak do stropa 7,5 cm. Sveukupno: 2,35 m. Obično se preporuča visina od 2,20 do 2,30 m, no, u praksi, pa i onaj najnovijoj, ima slučajeva primjene i 2,60 m. Praktički to zavisi od načina slaganja kutija (vertikalno ili vodoravno, po užoj ili široj stranici kutije) i nastojanja da se raspoloživi spremišni prostor zaista maksimalno iskoristi. U našem slučaju zamišlja se položaj kutije vertikalno po dužoj stranici, uz, po pravilu, 6 pretinaca za pretežno standardne kutije dimenzija 10 × 30 × 42 i 10 × 30 × 45 cm. Praktički ima i po koji centimetar odstupanja od ovih mjera, pa smo zato i računali visinu kutije 32 cm.

¹⁵ S. Carbone: La moderna edilizia . . . str. 261 izražava težinu arhivalija i u kubnim metrima, pa smatra da on varira prema vrstama građe od 300 do 1.100 kg po jednom kubnom metru.

¹⁶ Manuel d'archivistique, Paris 1970, str. 574, u tekstu M. Ducheina, zastupa se mišljenje, da bi te stepenice morale biti izvanjske tj. duž vanjske strane zida od spremišnog kompleksa.

¹⁷ Tih 50% se dodaje za komunikacije, sanitarije i zidove.

¹⁸ M. Duchein, Les batiments . . . str. 215—216 smatra, da bi se praktički mogli ostvariti i ovakvi pokazatelji: 170 m² = 1.000 d.m.p.; 1700 m² = 10.000 d.m.p. = 3.650 m³ spremišnog prostora! I u službeno uputstvo General. direkcije franc. arhiva ušlo je kao standard, da se, načelno uzevši, računa: 170 m² = 1.000 d.m.p. (v. Manuel d'archivistique, Paris 1970, str. 598). Pri kalkulanju ukupnog spremišnog prostora treba voditi računa ne samo o policama već i o drugim oblicima opreme, kao što su npr. razne vrste ormara za pohranu raznih vrsti arhivalija.

¹⁹ Poznate su teškoće s realnijim i egzaktnijim izračunavanjem prirasta nove arhivske građe. Stanje u registraturama, neredovito provođenje odabiranja i izlučivanja, suvišno zadržavanje spisa kod referenata, nepotpunost »arhivske knjige« i sl. sve to uz nepotpune podatke što ih arhiv dobije na ankete o prirastu, otežava precizniju kalkulaciju. Uz ove teškoće i slabosti kod tvoraca arhivske građe u nastajanju pridolaze dakako i poznate objektivne teškoće u predviđanju budućih vrsti arhivske građe, njihova obima, kao i tehničkih kapaciteta i uvjeta koji će biti potrebni za njihovo čuvanje. Dakle, može se govoriti samo o aproksimativnoj kalkulaciji. Arhiv Slovenije nam je saopćio (21. I 1977) da nadzire ukupno 370 tvoraca arhivske građe u nastajanju, i da oni, izuzevši Republički zavod za statistiku, proizvedu godišnje oko 1.000 d.m.p. registraturne građe, od čega treba kao arhivsku građu trajno čuvati oko 300—400 d.m.p.

Od primjera iz svijeta navodimo slijedeće:

S. Carbone, n. d. str. 258, za arhivsku ustanovu pokrajine Udine računa na 200 d.m.p. godišnjeg prirasta građe.

Braive-Hanappe: Actes de la journée . . . str. 11, za Državni arhiv u Arionu (mjesto od 20.000 stanovnika, sjedište pokrajine) računaju na 350 d.m.p. prirasta godišnje.

M. Duchein: La révolution archivistique: le défi des archives modernes a l'archiviste. La gazette des archives, No. 80, 1973 str. 12, navodi: »Les archives d'une ville de 20.000 à 30.000 habitants, au XIXe siècle, se bornaient presque exclusivement à l'état civil des habitants, aux registres des délibérations du conseil municipal, aux comptes de gestion, aux arrêtés de police urbaine pris par les autorités municipales, aux plans et matrices du cadastre, aux registres des impôts municipaux, enfin aux dossiers des services de la mairie, chargés essentiellement de la gestion des bâtiments municipaux, de la voirie, de la police et de l'entretien des rues, et de l'assistance aux indigents. Au total, on peut estimer que l'accroissement de telles archives ne dépassait pas 5 mètres linéaires par an et restait généralement très en-dessous de ce chiffre. — Aujourd'hui, la même ville de 20.000 à 30.000 habitants, en plus de ces activités traditionnelles qui n'ont fait que se développer (ainsi, les délibérations du conseil municipal se sont alourdies de multiples documents techniques, rapports, etc.) possède des services spécialisés dans l'étude de l'expansion économique, de l'implantation industrielle, de la planification urbaine, des habitations à loyer social, de législation du travail, de l'hygiène, des activités culturelles, sans compter les nombreux services économiques et techniques liés à l'évolution de la société moderne. Au total, une production d'archives dépassant certainement 30 à 50 mètres par an, soit une augmentation de 500 à 900%.«

Uz to, u bilješki, kaže autor još i ovo: »Pour la ville d'Epervay (25.000 habitants), l'accroissement moyen, de 1960 à 1970, a été de 40 mètres linéaires par an.«

U nastavku (str. 13) isti autor navodi: Ministarstvo poljoprivrede imalo je oko god. 1900. blizu 4.000 d.m.p., a »danas« (1973. g.) ima više od 50.000 d.m.p. tj. povećanje više od 11000%.

B. Zittel, u prikazu knjige Reader for Archives . . . ed. by V. Gondos Jr. Washington 1972, u časopisu Archivische Zeitschrift, 68 Bd., 1972, str. 153 kaže: . . . »Der Reservestellraum im Magazin wurde bisher zu sehr über den Daumen angepeilt, eine Stellreserve für 25 Jahre (Georgia und Pennsylvania) ist im Zeitalter des Computers, da

der Aktenzufluss in geometrischer Reihe wächst, indiskutabel. Exakte Grundlage bieten Erfahrungswerte wie Zahl der Abgabebehörden, Wachstum der Bevölkerung und damit der Behörden, Abgabedurchschnitt der letzten 50 Jahre».

¹⁸ Dosljedno onome što je rečeno u prethodnoj bilješci uzeli smo aproksimativno, da bi prirast za Arhiv Hrvatske iznosio oko 600 d.m.p. a za Historijski arhiv u Zagrebu i arhivsko odjeljenje IHRP-a oko 400 d.m.p. tj. sveukupno oko 1.000 d.m.p. svake godine. Ovo pod pretpostavkom: rigoroznijeg sistema odabiranja i izlučivanja registraturne građe; optimalnog iskorištenja raspoloživog spremiškog prostora; zamjene nekih vrsti arhivalija mikrofilmskim snimcima; zadržavanjem građe u »međuarhivima« sve dok se ne provede i posljednje moguće odabiranje i izlučivanje tako, da u historijske arhive pristije samo onaj dokumentarni materijal koji se zaista mora trajno čuvati tj. koji zaista predstavlja arhivsku građu za trajno čuvanje.

U tezama za predavanje Dr. B. Ziittela, održano u Zagrebu 8. V 1974, kaže se: »Količina spisa se podvostručuje u sve kraćim razmacima vremena. Stoga treba težiti, da se osigura rezervna površina spremiškog prostora od 100% tj. da ispunjeni prostor u novoj zgradi bude u odnosu prema rezervnoj površini 1:1. Najveća moguća rezervna površina može se postići ako se osigura prosječna nosivost podova od 1250 kg/m² (compactus sistem)«.

U novoj zgradi Zemaljskog arhiva u Salzburgu rezerva je spremiškog prostora iznosila 120%.

¹⁹ O kliznim policama se vrlo mnogo pisalo. Od novije literature, uz ostalo, vidi: M. Ducheln, Les batiments... str. 47 i slijed.; H. Herz u *Archivmitteilungen*, br. 5, 1968, str. 205-207; J. Bolland u članku o novogradnji Drž. arhiva u Hamburgu, *Archivalische Zeitschrift*, 69. Bd., 1973, str. 24; isti autor, o istoj zgradi u časopisu *Der Archivar*, H.2, 1973, str. 299; A. Zauner u članku o novoj zgradi Zemaljskog arhiva u Linzu, *Archivalische Zeitschrift*, 69. Bd., 1973, str. 45. Zatim, u članku o novoj zgradi Drž. Arhiva u Düsseldorfu, *Der Archivar*, 1974, Heft 1, str. 152. Posebno instruktivno: W. Pahlitzsch, *Zur Ausstattung und Einrichtung von Archivmagazinen*. *Archivmitteilungen*, Nr. 5, 1976, str. 181-182.

Velike su prednosti ovih policama, u optimalnom iskorištenju raspoloživog spremiškog prostora, te u boljem čuvanju arhivalija od prašine. Nedostaci su u slabijoj cirkulaciji zraka u spremištu, no, klima-uređajima se mogu ti nedostaci ukloniti. Postoje razni sistemi kliznih policama, pa se zavisno o sistemima ušteda na prostoru kreće od 25% pa sve do preko 100%. O sistemu zavisi odgovarajuća konstrukcija zgrade i potrebna nosivost podova spremišta, a o svemu tome, kao i o cijenama ovih policama prema fiksnim policama, zavisi rezultat usporedbe troškova između spremišta s fiksnim i spremišta s kliznim policama. Za sistem kojim se najpotpunije iskorištava spremišni prostor (to su razne varijante tzv. Compactus-sistema) neki tvrde da je skuplji od »klasičnog spremišta«, a drugi, da su troškovi približno jednaki. Moguće je i takvo rješenje da se pri gradnji zgrade konstrukcija podesi i ugrade šine za klizne police time, da se one naknadno nabave i montiraju, u cjelini ili djelomično, v. npr. kod zgrade Drž. arhiva u Hamburgu, *Der Archivar*, 2/1973, str. 299.

Nacionalni arhiv Norveške u Oslu, koji se nalazi u izgradnji, imat će u cjelini isključivo police Compactus sistema, ukupnog kapaciteta 93.000 d.m.p. Vidi: Jorgensen u *Der Archivar*, Heft 1, 1976, str. 96.

²⁰ Teško je izreći opći postotak razlike u troškovima, jer isti variraju znatno u pojedinim zemljama, kako za građevinske usluge, tako i za ostale usluge, pa za zemljišta, i, konačno, za nabavu kliznih policama, kod kojih je opet odlučno, da li se proizvode u zemlji ili ih treba uvoziti. Od izvjesnog vremena u Jugoslaviji je olakšana proizvodnja kliznih policama time, što su ih počeli proizvoditi i »Primat« u Mariboru i beogradsko poduzeće »Radulaška«.

U pogledu većeg opterećenja odnosno potrebe veće nosivosti spremištih podova kod primjene kliznih policama Compactus sistema iznosi se u literaturi i ovakva kalkulacija:

... »Die Belastung hängt ab vom Gewicht der Archivbestände und vom Eigengewicht der Anlage. Setzt man das Gewicht eines laufenden Meters Akten mit maximal 75 kg voraus und ein Doppelregal im Ausmass von 1 m Länge, 0,80 m Tiefe und 3 m Höhe, das sind je Regalsäule 6 Doppelfächer (12 lfm), so ergibt sich eine Belastung von ca 900 kp/qm. Berechnet man das Gewicht einer solchen Regaleinheit unter Zugrundelegung der gleichen Werte, so kommt man auf 0,9 t. Da mit Regaleinheiten von mindestens 2 m Länge gerechnet werden muss, beträgt das Gewicht demnach 1,8 t. Dabei ist das Eigengewicht der Anlage, an der die Regale den höchsten Anteil haben, noch nicht einbezogen. Man kann durchaus annehmen, dass sich Gewicht bzw. Belastung bei Einbeziehung des Eigengewichtes um 25 bis Prozent erhöhen, doch das hängt vom Material und von der Konstruktion der Anlage ab« (v. H. Herz, n. d. str. 205-6).

²¹ U specijalni depo se pohranjuje i rezervatna arhivska građa. U sklopu specijalnog depoa nalazi se i sigurnosni depo, koji mora postojati već i po haškoj Konvenciji o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, a koji depo uslijed zagrebačkog poplavnog područja ne može biti pod zemljom. Dakako da to traži adekvatnu konstrukciju ovog dijela zgrade.

U specijalni depo bi se uopće pohranjivala sva ona arhivska građa, koja traži posebne tehničke uvjete čuvanja. Pretpostavljaju se, dakle, odgovarajući uredaji, koji osiguravaju takve posebne tehničke uvjete.

U pogledu režima čuvanja filmskog materijala bilo je i ima ponešto različitih mišljenja, pa se tako kao normativi navode: 13°—17° C, a relativna vlažnost 65%—70%; 15°—20° C, te 40%—50% relat. vlažnosti, odnosno 50%—60% po mišljenju firme AGFA (Der Archivar, Heft 1, 1961, st. 16, 18); 15°—20° C, te 50%—60% relat. vlažnosti (Isto, st. 19). O različitim mišljenjima vidi i Manuel d'archivistique, Paris 1970, str. 529. U svakom slučaju kod filmskog materijala nije dovoljna samo stalnost određene temperature i relativne vlažnosti, već isto toliko i redovna kontrola filmskih traka, njihovo čišćenje i premotavanje. Filmovi u boji teško se trajno održavaju, pa ih je uputno prenijeti na crno-bijelu traku (Isto, str. 548).

Za čuvanje filmskog materijala posebno je instruktivna rasprava: F. Ferry, Le dépôt central de microfilm. *La Gazette des archives*, 82/1973 str. 143—157. Opisujući izvršno uređen i opremljen poznati francuski centar za čuvanje i obradu mikrofilmova, u Espeyranu kod Nimesa, autor (str. 154) uz ostalo kaže: . . . »La température constante du dépôt a été, en conclusion, fixée à 13° (+ 12° ± 2 d'après le rapport de la FIAF p. 27, art. 4222) et le degré d'hygrométrie à 45% (entre 40 et 50% selon le rapport de la FIAF p. 28, art. 4232). Cette climatisation est réalisée, sous la responsabilité de l'entreprise Chaussidierre, par ventilation à détente directe, grâce à un groupe de production d'une puissance de 20.000 frigories (heure, et à une centrale de traitement d'aération«.

U istom depou filmovi se pohranjuju u metalnim kutijama, po 120 ili 300 m filma, i te kutije polazu ploštimize, jedna na drugu 6 do 7 kutija, u metalne police. Osnovne smjernice čuvanja su: redovita kontrola, dobra ventilacija, kontrolirana temperatura i relativna vlažnost.

U već citiranom priručniku što ga UNESCO objavio 1974, a kojega su autori J. H. d'Olier i B. Delmas, kaže se (str. 268) slijedeće: . . . »Pour le papier, ces conditions sont une température de 18° à 25°C et une hygrométrie relative de 45 à 55%; pour les film on a les mêmes caractéristiques (20°C et 50% d'hygrométrie), auxquelles il faut ajouter la circulation et le renouvellement de l'air dans les magasins et, le cas échéant, sa pureté (poussières salissantes, nocives ou toxiques; microbes et moisissure)«.

Vrlo korisne smjernice i upute za čuvanje filmskog materijala kao i zvučnih dokumenata donosi i Y.P.Kathalia, n. d. str. 214—228. Kod zvučnih dokumenata s pravom naglašava kako nisu rađeni za trajno čuvanje, te kako nema dovoljno iskustva o njihovoj vijeku trajanja (str. 223).

Posebni uvjeti čuvanja se očituju naročito kada su u pitanju magnetske trake. Treba ih čuvati daleko od svakog magnetskog polja; »električni izvori su neprijatelji ovih traka; metalne police ne dolaze u obzir; preporučljivo je svakih pet godina presnimiti sa stare na novu traku (v. Manuel d'archivistique, Paris 1970, str. 548—549). U pogledu zvučnih dokumenata vidi također: T.Ribkin, Zvučni dokumenti — Čuvanje i zaštita. *Arhivski vjesnik*, sv. IX, Zagreb 1966, str. 239—254.

O čuvanju mikrofilma vidi i: JUS Z.E. 2010. (*Službeni list SFRJ* 51/1974).

²² Treba osigurati najbolji, pa makar i najskuplji, tip klima—uređaja, jer je iskustvo pokazalo kolike probleme i teškoće donosi slabo funkcioniranje jeftinijih tipova ali manjkavih tehničkih osobina. O pokušajima rješenja s tzv. sistemom prirodne klimatizacije, adekvatnom konstrukcijom zgrade i izborom građevnog materijala, u novoj zgradi Arhiva grada Kölna, vidi: *Archivalische Zeitschrift*, 18 Bd., 19/72, str. 110, 114. Slično i za novu zgradu Zemaljskog arhiva u Salzburgu vidi: F.Pagitz, n. d. str. 207.

Nema dvojebe da je vrlo skupa nabava, održavanje i rad uređaja potpune umjetne klimatizacije. D.Olier — Dalmas, n.d. str. 268 s pravom kažu: . . . »la climatisation permanente représente des frais de fonctionnement fabuleux«. Primjena kliznih police u spremištu znatno smanjuje kubaturu zraka koji treba uređajem obrađivati pa ponešto smanjuje spomenute troškove (vidi o tome i kod: D.Olier—Dalmas, n.d. str. 269).

²³ Isto kao u bilješci br. 7).

²⁴ Vidi u prethodnim izlaganjima pod II t.e).

²⁵ Praksa u svijetu iskazuje vrlo različite kriterije i standarde. Pokazatelji variraju od 13,5 do 20 m². Neki se drže standarda od 15 m² po jednom radniku. Mislimo, da prije svega treba uzeti u obzir specijalne okolnosti rada s arhivalijama, iz kojih se nikakvim sredstvima ne može odstraniti naročito ona fina prašina između pojedinih listova građe. Toga nema, ili nema u tolikoj mjeri i tako stalno, u drugim srodnim strukturama—zvanjima, pa su ovdje apsolutno neprimjenjivi standardi tih drugih struka. Dakako da je vrlo važan faktor poboljšanja, ako se provede takav sistem ventilacije, koji efikasno odvodi —isusava spomenutu prašinu iz radne prostorije. Takav uređaj mora postojati. Uz njegovu primjenu ipak smatramo, da ovaj standard kubature radne prostorije u *arhivskoj* ustanovi mora biti veći od uobičajenog u drugim institucijama, a jednak kao u laboratorijskim prostorima gdje se radi s kemikalijama.

²⁶ Ovih 70% se dodaje za komunikacije, sanitarije i zidove.

²⁷ Radni procesi ovog laboratorija opisani su npr. u statutu Arhiva Hrvatske ovako: »Laboratorij za konzervaciju i restauraciju ispituje stanje oštećene arhivske građe, određuje način restauratorskog postupka i pomoćni materijal za restauraciju, vrši restauraciju i konzervaciju, ispituje i provjerava postupak konzerviranja i restauriranja

i pronalazi nove postupke, ispituje i kontrolira kvalitete i osobine pomoćnog materijala za restauriranje, predlaže mjere i izrađuje elaborate za zaštitne radove na oštećenju arhivskoj građi. Kontrolira sistematsko mjerenje vlage u spremištima Arhiva, analizira rezultate tih mjerenja i daje stručnom kolegiju izvjestaje i prijedloge za preduzimanje mjera zaštite grade. Ispituje i druge štetne faktore koji ugrožavaju arhivsku građu i daje prijedloge za njihovo otklanjanje. Vršiti dezinfekciju grade i spremišta.

Pored nabrojanih poslova koje obavlja za Arhiv prema odredbama prethodnog stava Laboratorij vrši konzervaciju i restauraciju arhivske grade za potrebe regionalnih arhiva na području Republike, daje im stručne upute za rad i mišljenja o zaštiti arhivske grade.«

²⁸ Radni procesi ovog laboratorija opisani su npr. u statutu Arhiva Hrvatske ovako: »Fotolaboratorij mikrofilmira arhivsku građu i izrađuje fotokopije arhivske grade radi zaštite, radi zamjene u zemlji i inozemstvu i po narudžbi istraživača. Ispituje predložena tehnološka poboljšanja i primjenjuje ih u svom radu.

U svrhu zaštite snima se najvrednija arhivska građa, prema prioritetnoj listi, koju utvrđuje Stručni kolegij Arhiva.«

²⁹ Osnovni radni procesi u ovom laboratoriju mogu se najsumarnije ovako naznačiti: Identifikacija, verifikacija, čišćenje, tretiranje i katalogizacija prispjelih filmova. Posebno, obrada materijala koji s terena dolazi neidentificiran, pa, uz ostalo, treba utvrditi radi li se o zapaljivom ili o nezapaljivom filmu, što predstavlja postupak od osobite važnosti. Montažni poslovi. Trajno održavanje filmskog fonda. Tehnički pregledi s mogućnošću otklanjanja oštećenja.

³⁰ Bilo je više slučajeva, kod arhivskih novogradnji ostvarenih ne tako davno, kroz protekli decenij — još uvijek, da su laboratorijski kapaciteti bili nedovoljno planirani i ostvareni, pa se to uskoro nakon realizacije objekta konstatiralo. Vidi npr. W. Kohl, Der Neubau des Staatsarchivs Münster; *Archivalische Zeitschrift*, 72. Bd., 1976, str. 83, gdje autor za prostornu laboratorija za konzervaciju i restauraciju kaže: . . . »Zweifellos wäre ein doppelt so grosses Raumangebot für die hiesigen Werkstätten angemessen gewesen, doch waren hier wie im gesamten Komplex des Staatsarchivs die Folgen der langwierigen Planung und eines in deren Rahmen vor mehr als zwölf Jahren erstellten Raumprogramms zu tragen«. . . .

I.C.Haase u svojoj studiji Raumverteilung in Archivbauten (*Der Archivar*, H.2, str. 138, bilj.25) konstatira i predlaže: »Die Erfahrung bei den von uns behandelten Staatarchivbauten hat gezeigt dass die Werkstätten alenthalben zu klein sind Der Maschinenpark musste und muss, um mit der modernen Entwicklung der Buchbinde-, Restaurierungs- und Fototechnik Schritt zu halten, ständig vergrößert werden; es fehlen aber bereits die Möglichkeiten zum Aufstellen neuer Geräte. Ich bin geneigt, als Faustregel zu empfehlen: Wenn die für die Werkstätten benötigten Flächen ermittelt sind, sollte man den ermittelten Werten grundsätzlich und unbesehen weitere 50% zuschlagen, auch wenn man den Eindruck hat, die Werkstätten würden nun viel zu gross«. Kao upozorenje treba spomenuti i ono što je rečeno za konzervatorski laboratorij u novoj zgradi Državnog arhiva u Düsseldorfu koja je otvorena god. 1975. . . . »Mit annähernd 300 qm moche die Werkstatt vielleicht zunächst überdimensioniert ercheinen. Dazu sei bemerkt, dass der Platz zur Aufstellung weiterer Geräte schon jetzt nicht mehr vorhanden ist; die grosszügige Planung bewährt sich gerade jetzt, da im Zuge der kürzlich in Angriff genommenen Massenrestaurierung einige zusätzliche Arbeitskräfte eingestellt wurden« (v.E. Wisplinghoff, Das neue Gebäude des Hauptstaatsarchivs Düsseldorf. *Der Archivar*, H. 4, 1976, str. 390).

Nova zgrada Glavnog državnog arhiva u Stuttgartu ima za cjelokupnu restauratorsku radionicu (uključivši knjigovežnicu) samo 110 m², dok za fotoslužbu ima 240 m²; nasuprot tome nova zgrada Arhiva grada Kölna ima za restauratorske potrebe oko 240 m², a za fotoslužbu blizu 210 m²; u Zemaljskom arhivu u Salzburgu za svaku od ovih djelatnosti svega po oko 50 m²! Y. P. Kathpalia: *Conservation et restauration* . . . str. 183, smatra da suvremeni laboratorij za konzervaciju i restauraciju mora imati oko 200 m², a u kojem prostoru može da radi 10 radnika.

³¹ Standardi u svijetu su različiti, odnosno različito se izražavaju. Nekad se navodi: po čitaču jedan stol 1 x 1 m; nekad posredno iskazuje 2,66 m² po jednom radnom mjestu. Kalkulacija je tek tada jasna, ako se uzme za osnovu cjelokupan obim čitaonica, dakle i prostor za dežurni personal Arhiva, pa posebne radne stolove većeg formata za pregled kartografskog materijala, kao i prostor koji zapremaju police s knjigama-priručnicima za čitače. U tekstu natječaja za novu zgradu Državnog arhiva u Firenzi predviđa se čitaonica za 80–90 čitača sa 480 m². Mislimo da M. Duchéin, *Les batiments* . . . str. 222. racionalno navodi kao okvirne standarde: 200 m² = 35–40 čitača; 15 m² svaka skupna kabina za čitanje posebnih vrsti arhivske grade.

³² Kod ovih kabineta osnovno je pitanje da se potpuno izoliraju šumovi koji se u njima stvaraju tako, da ne smetaju ostalim čitačima što se nalaze i rade u kompleksu čitaonica.

³³ U ovim prostorima, zatim kod rukovodioca dokumentarno-informativne službe, kao i u prostoru za informativna pomagala, vrše se i konzultacije korisnika arhivalija s arhivskim stručnjacima.

³⁴ Vrlo je teško planirati obim prostora za ove poslove. Može se sa sigurnošću pretpostavljati da će se volumen uređaja smanjivati, no, sva je prilika da će se broj tih uređaja povećavati. U svakom slučaju, prigodom proširivanja zgrade, što će sukcesivno bivati radi ostvarenja dodatnog spremišnog prostora, uvijek će se moći, i morati, i ove potrebe zadovoljiti odgovarajućim dodatnim prostorom.

U sadašnje vrijeme (početkom 1977. godine) mogli bismo stručno arhivističko mišljenje o primjeni mašinske obrade podataka u historijskim arhivima, te o opremi u te svrhe, rezimirati ovako:

a) Nastaviti, svestrano i temeljito, praćenje i upoznavanje eksperimenata s mašinskom obradom podataka u *historijskim* arhivima drugih zemalja, posebno s gledišta sadržaja eksperimentalnih programa, te opreme kojom se takvi programi realiziraju. Sistematski evidentirati i proučiti sve ono što bude proizlazilo iz oblasti eksperimentalnih programa, a što se bude moglo smatrati *provjerenim iskustvom*, koje je primjenjivo i po visini troškova isplativo u djelatnosti *historijskih* arhiva. Po sebi se razumije, da će se pri tome maksimalno koristiti i sve ono što bude pružila i aktivnost UNESCO-a temeljem zaključka ove Organizacije: ... »Que l'UNESCO entreprenne une étude des problèmes concernant l'utilisation de la technologie moderne de l'utilisation de la technologie moderne de l'information, en particulier des moyens d'enregistrement des données, afin de faciliter le transfert économique de l'information« (v. *Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques*, vol. XXIX, No. 3/1975, str. 144).

b) Ostvariti određeni program obrazovanja i stručnog usavršavanja kadrova za informatičku djelatnost, na drugom i trećem stupnju visokoškolske nastave; u istu svrhu koristiti također seminare, specijalističke kurseve i studentske boravke, u zemlji i u inozemstvu. U program obrazovanja i usavršavanja uklopiti određene praktične radove koji se u okvirima tehničkih i materijalnih mogućnosti, mogu izvoditi u Arhivu Hrvatske, posebno i u njegovu Dokumentaciono-informativnom centru, ili u drugim organizacijama u Zagrebu.

c) Analizirati potrebe svih korisnika *historijskih* arhiva; sadašnje potrebe i one koje se mogu pro futuro predvidjeti; sve u najtješnijoj suradnji s adekvatnim organizacijama opstojećih i potencijalnih korisnika time, da se ankete-konzultacije u datom periodičitetu obavezno ponavljaju, obuhvatajući sve ili bar veći dio korisnika. Ankete podatke dopunjuje ocjena rezultata postignutog stupnja u ostvarenjima »nacionalnog informativnog sistema« (NATIS-a).

d) Pratiti i što detaljnije upoznavati iskustva u ostvarenju nacionalnih informativnih sistema (NATIS) u drugim zemljama, te ulogu koju imaju *historijski* arhivi u tim sistemima.

Preporuke Međuvladine konferencije u Parizu rujna mjeseca 1974. god. kao i preporuke UNESCO-a odnose se ne samo na *historijske* arhive, već i na tvorce registraturne građe (arhivske građe u nastajanju), pa je u vezi s tim rečeno: ... »En matière d'archives, le système national d'information (NATIS) doit avoir pour tâche de fournir les services requis pour la préservation des archives destinées aux collections permanentes, ainsi que de définir une politique formelle de préarchivage prévoyant l'organisation, la préservation et l'estimation des dossiers courants des services administratifs à tous les niveaux. Il lui incombe aussi de rechercher des solutions pour réduire la masse énorme d'archives habituellement produites par le ministères« (v. Isto, No. 1/1975, str. 9).

Međutim, kada je riječ o registraturnoj građi (tekućim spisima organa i organizacija, tzv. »živim arhivima«, »operativnim arhivima« — kako ih u nekim zemeljama još uvijek nazivaju) onda se u prvom redu radi o obavezni organa i organizacija kojih radom nastaje takva građa. *Historijski arhivi* mogu im samo pomoći, u izvjesnoj mjeri, da svoje zadaće izvrše. Prebacivanje tih zadataka na *historijske* arhive potpuno je praktički neprovedivo i stoga neprihvatljivo.

e) Poticati u našoj zemlji razradu konkretnog operativnog programa za realizaciju NATIS-a. kako bi svi njegovi nosioci, pa tako i *historijski* arhivi, što prije sagledali svoju konkretnu ulogu, te sadržaj i neophodnu dinamiku svojih vlastitih napora u spomenutoj realizaciji.

Insistirati na konkretnosti i realnosti tog programa, koji, i prema preporukama UNESCO-a mora odgovarati potrebama i mogućnostima naše zemlje. Takva smišljeno koncipirana realnost programa bit će ujedno najbolja brana protiv jedne najezde koja se osjeća, i koja teži da pod firmom NATIS-a, i u njegovo ime, protura razne diletantske teze, ili pak pokušava da prigrabi u svoje ruke vođenje svih poslova oko NATIS-a s ciljem, da u njemu nametne koncepcije prirodoznanstveno-tehnološke grupacije UNISIST-a, na uštrb društvenih i humanističkih znanosti, pa svim tim faktički otežava i sprečava ostvarenje NATIS-a iako se formalno prikazuje njegovim pobornikom.

f) Konačni pregled informatičke opreme za Arhiv Hrvatske, i ostale institucije smještene u novoj arhivskoj zgradi, utvrdio bi se prigodom redigiranja definitivnog izvedbenog projekta za tu novu zgradu. Pritom bi se, dakako, uzelo u obzir: posljednja *provjerena* iskustva *historijskih* arhiva u svijetu; zatim, rezultati što su ih dale analize

potrebá korisnika *historijskih* arhiva, te eksperimentalni programi u našoj zemlji, i konačno, utvrđeni i društveno verificirani kriteriji i normativi NATIS-a (podсистема arhivá) za SFRJ.

Spomenuti kriteriji i normativi moraju osigurati, da sveukupnost uređaja kod svih učesnika NATIS-a sačinjavaju smišljenu i efikasnu cjelinu.

Kod primjene tehnologije, i njenog neizbježno stalnog kompletiranja i modernizacije, voditi uvijek računa o preporuci Međuvladavine konferencije u Parizu mjeseca rujna 1974. god., potvrđene i od 18. generalne konferencije UNESCO-a, a u kojoj se preporučuje umjesno i ne bez razloga baš posebice naglašava:

«Il faut procéder à une appréciation réaliste du niveau de technologie qui convient aux besoins du pays; cette appréciation doit être conforme à ses ressources financières et humaines et reposer sur une analyse minutieuse des coûts et des autres solutions envisageables» (v. Isto, No. 1/1975, str. 7).

I na osmom međunarodnom kongresu arhiva, održanom u Washingtonu od 27. IX do 1. X 1976, naglašeno je, kako je primjena novih termičkih sredstava često neproporcionalna koristima od te primjene, pa je k tome rečeno:

..... *«Les archives come d'ailleurs toutes les autres branches de l'administration publique, devront essayer, avant toute décision concernant l'adoption d'une nouvelle technologie, d'examiner la rentabilité de celle-ci par une analyse coûts-utilité.»*..... *«Par conséquent, l'application de procédés nouveaux oblige les archives aussi à mieux contrôler le succès de leurs travaux. Ceci ne peut se faire uniquement par une statistique raffinée, mais demande surtout un dialogue régulier entre l'archiviste et l'utilisateur dans le sens d'un effet par action en retour («feed-back»).*

Les coûts élevés des procédés techniques exigent en outre de rechercher plus intensément que jusqu'à présent la coopération avec d'autres institutions qui communiquent elles aussi des informations. Pour cela entrent en ligne de compte des banques d'informations de l'administration, les services de documentation et les bibliothèques spéciales du domaine scientifique ou de l'industrie, mais aussi les agences de presse et les éditeurs, come par exemple pour les programmes de microfilmage».....

«Ce n'est pas en dernier lieu que les nouvelles techniques exigent une coopération plus étroite tant sur le plan national qu'au niveau international. Il faut qu'il soit assuré que l'expérience acquise par une administration d'archives avec un certain procédé, au prix de l'investissement de moyens assez considérables, puisse également profiter à d'autres archives afin que les erreurs et les détours ne soient pas répétées, autant que possible. Ceci s'avère extrêmement important dans le domaine de l'utilisation du traitement automatique de l'information»..... (v. H. Boberach: Le progrès technique et l'expansion de l'accès aux archives. VIII Congrès international des archives. Washington 1976, str. 23—24).

³⁵ Kao mogućnosti spominju se u literaturi: u kompleksu za korištenje arhivalija uspostaviti više kontrolnih mjesta s kojih se nadziru korisnici; staklenim pregradama između pojedinih prostora toga kompleksa olakšati i racionalizirati nadzor; isplativ je i televizijski kontrolni mehanizam, slično kao u galerijama i muzejima gdje su pohranjena kulturna dobra posebne vrijednosti.

³⁶ Nema ujednačenih međunarodnih standarda za obim izložbenog prostora. Ponegdje se oš uvijek koriste u ove svrhe i međuprostori (predvorja, prolazi i sl.). U tekstu natječaja za novu zgradu Državnog arhiva u Firenci predviđena je izložbena dvorana također u obimu od 160 m². Inače je praksa vrlo različita, pa tako npr. nova zgrada Glavnog državnog arhiva u Stuttgartu ima samo 83 m² izložbenog prostora; nova zgrada Arhiva grada Kölna ima 185,60 m²; ona Zemaljskog arhiva u Salzburgu ima 52,08 m², itd. Arhivske institucije Jugoslavije prihvatile su i provode koncepciju po kojoj je kulturno-prosvjetna djelatnost bitni sastavni dio redovne djelatnosti arhivá time, da se stalno obogaćuje novim oblicima rada, posebno s đacima i studentima.

U pogledu osiguranja eksponata u izložbenim prostorima treba primijeniti sve tehničke inovacije koje budu na raspolaganju u vrijeme dovršenja zgrade. Radi se o uređajima koji su srodni tehničkim mjerama što ih u iste svrhe primjenjuju muzeji i galerije. Spadaju među uređaje koje treba naročito ažurno, stalno, modernizirati, u skladu s novim tehničkim mogućnostima.

³⁷ Pretpostavlja se znatna frekventnost ljudi u ovom traktu obzirom na apsolutnu neophodnost uvođenja sistema permanentnog obrazovanja i stručnog usavršavanja kadrova. Pri tome Arhiv Hrvatske ima dužnosti i brigu ne samo za svoj kadar, već i za onaj iz svih 12 regionalnih arhivskih ustanova u SR Hrvatskoj. Nadalje, treba da učestvuje i u obrazovanju kadrova kojima je povjerena briga za arhivsku zgradu u nastajanju.

³⁸ Prigodom useljenja u novu zgradu, ako ne i prije, pretpostavlja se, u smislu i ranijih zaključaka, da će se Arhivsko odjeljenje Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske sjediniti s Arhivom Hrvatske kao njegovo posebno odjeljenje, a Kinoteka je već »u sastavu Arhiva Hrvatske«, Arhiv JAZU ako i preseli u novu našu zgradu ostaje radna jedinica JAZU. U novoj bi zgradi dakle djelovale dvije arhivske ustanove: Arhiv Hrvatske i Historijski arhiv u Zagrebu. Ove bi dvije arhivske ustanove imale svaka svoje: uprave, tajništva, kancelarije, ekonomate, registrature, prijepise, odjele za arhivističku obradu arhivalija i za vanjske službe, te svoja spremišta arhivske grade. Zajed-

nički bi im bili: knjigovodstvo, svi laboratoriji, prostori za dokumentaciono-informativnu djelatnost (3.1.,3.2.), prostori za kulturno-prosvjetnu djelatnost (4.1.,4.3.), kao i telefonska centrala i vratari, te svi »ostali neophodni prostori« iskazani naprijed u rubrici t. 6.

⁴⁰ Izgradnja ovih skloništa normirana je slijedećim propisima:

- Zakon o narodnoj obrani. *Službeni list SFRJ* br. 22/4 V 1974.
- Odluka o skloništim na području grada Zagreba. *Službeni glasnik grada Zagreba* br. 22/16. XII 1975.
- Pravilnik o tehničkim normativima za izgradnju skloništa. *Službeni list SFRJ* br. 11/19. III 1976.
- Zakon o općenarodnoj obrani. *Narodne novine SRH* br. 15/19. IV 1976.

⁴⁰ Pri građevinskom rješenju za ovaj stan treba obratiti posebnu pažnju, da taj stan ne bude stalni potencijalni izvor požara, a niti prolaz u unutrašnjost arhivske zgrade za nepozvane.

⁴¹ Struktura tih 130 radnika po funkcionalnim grupama bila bi okvirno slijedeća: 80 za stručne arhivističke poslove; 14 za laboratorije; 6 za dokumentacioni centar; 22 za upravu i administraciju, te 9 za ostale tehničke i pomoćne poslove. Sa 80 radnika za stručne arhivističke poslove to bi u prosjeku, za sve institucije smještene u novoj zgradi, značilo oko 400 d. m. p. arhivske građe na jednog stručnog radnika arhivističke struke.

U god. 1976. u samom Arhivu Hrvatske to je opterećenje iznosilo 835 d. m. p. po jednom stručnom radniku arhivističke struke.

Statistika objavljena u mjesecu travnju 1976. god. dala je slijedeći pregled opterećenja arhivskom gradom (d. m. p.) po jednom »arhivskom radniku« na području SFRJ:

	broj arhivskih radnika	ukupno d. m. p. po jednom radniku
SFR Jugoslavija	830	240,7
Arhiv Jugoslavije	59	183,2
Bosna i Hercegovina	63	306,6
Crna Gora	19	191,6
Hrvatska	122	503,5
Makedonija	122	59,0
Slovenija	52	605,3
Srbija	403	165,0
područje izvan pokrajina	220	170,3
Kosovo	54	21,5
Vojvodina	129	242,4

Za citiranu statistiku vidi: M. Konstantinov, *Arhivi. Jugoslovenski pregled*, april 1976. Beograd. Separat, str. 174.

⁴² Izvršene su konzultacije i s Dr. B.Zittelom, generalnim direktorom državnih arhiva Bavorske, istaknutim stručnjakom za arhivske zgrade, a konzultirani su i stručnjaci u Italiji. Sličnim će se konzultacijama nastaviti.

⁴³ Iako je to načelo nedvojbeno, i ono bi se moralo neizostavno i samo po sebi podrazumijevati, pa neupućenom izgleda čudno što se takvo načelo ovdje uopće spominje, a pogotovo što ga se još i naročito naglašava, ipak, to je trebalo učiniti tj. i spomenuti i naročito naglasiti. To prije svega iz razloga što se u našoj javnosti pojavila i jedna teza koja apsolutno negira provjerena iskustva, koja hoće da eksperimentira — hazardira i s ovakvim objektima kao što je nova zgrada Arhiva Hrvatske, te pod maskom »svjetionika budućnosti« nudi nebulozne diletantsko-svaštarske improvizacije, nabacuje se blatom na rezultate 60 godina rada hrvatskih bibliotekara i arhivista u Zagrebu, zavodi u bludnju neupućene krivom upotrebom i gomilanjem magičnih formula kao što su: »UNISIST«; »NATIS«; »radikalna preorijentacija u duhu i strukturi«; »MEZO« — »Mnogonamjenska eksperimentalna zgrada i organizacija«; »industrijsko razdoblje već ulazi u informatičko«, i t. sl. (v. npr. zagrebačke novine »Vjesnik« od 21. XII 1976. i 18 I 1977). Nakon 14 (četnaest) godina raspravljanja i dogovaranja o koncepciji kapitalnih objekata kulture u Zagrebu, nosioci spomenute teze žele vratiti diskusiju o koncepcijama na sam početak, a faktički i praktički smjeraju tome, da liše Zagreb i SR Hrvatsku toliko urgentno potrebnih objekata kao što su nove zgrade Nacionalne i sveučilišne biblioteke i Arhiva Hrvatske.

(Ovaj je rad bibliografski ažuriran početkom 1977. godine)

SOMMARIO

LE TESI PRINCIPALI DEL PROGRAMMA DI COSTRUZIONE DEL NUOVO EDIFICIO DELL'ARCHIVIO DELLA CROAZIA

Nel primo capitolo l'Autore espone alcune norme fondamentali che ritiene debbano essere assolutamente prese in considerazione nella progettazione del nuovo edificio dell'Archivio della Croazia, con accenno particolare ai problemi della custodia dei materiali archivistici ed ai fattori che potrebbero mettere a pericolo la loro sicurezza. Espone inoltre i motivi che rendono indispensabile l'adeguamento delle capacità del deposito all'obbligo, imposto dalla legge, per cui l'Archivio è tenuto ad accettare di continuo nuovi materiali, circostanza, questa, che costituisce la seconda caratteristica fondamentale di questo genere d'istituto.

Il secondo capitolo è dedicato ai programmi di massima riguardanti la composizione dell'edificio, programmi dettati dalle singole funzioni di un archivio moderno. L'Autore sostiene che il raggruppamento dei singoli locali dell'edificio deve essere quanto mai logico e funzionale per assicurare un migliore espletamento dei lavori d'archivio. Per quanto riguarda l'entrata del pubblico, ritiene opportuno impedirne l'accesso là dove la sicurezza nei materiali custoditi potrebbe risentirne, ma d'altra parte sostiene la necessità di rendere l'edificio quanto mai accessibile ed aperto nei suoi altri locali destinati a consultazioni e ricerche, in particolar modo a manifestazioni culturali (mostre, conferenze, proiezioni di films da cineteca, corsi ecc.)

Nel terzo capitolo viene data una ripartizione approssimativa delle superfici di tutte le sale, dai depositi (8.750 m²) al complesso di locali adibiti a lavoro e a quelli ausiliari (lavori archivistici di carattere tecnico—scientifico; laboratorio di conservazione e restauro, laboratorio fotografico e laboratorio per l'archiviazione del patrimonio cinematografico della Croazia; centro di documentazione ed informazione; attività culturali; direzione ed amministrazione; altri locali — per un totale di 7.480 m²). Vengono specificate anche le esigenze per ogni gruppo di locali, in funzione dello scopo a cui vengono adibiti.

Nel riepilogo, l'Autore evidenzia che il rapporto di superficie è di 16.230 m² di superficie totale contro 10.230 m² di superficie utile.

Questo nuovo edificio viene eretto per i fabbisogni dell'Archivio della Croazia (che funge da archivio nazionale nel territorio della R.P. della Croazia) ma conterrà anche l'Archivio Storico di Zagabria, che funge da archivio regionale per la provincia di Zagabria. In seno all'Archivio della Croazia si trova pure la Cineteca Croata. Terminando il suo articolo, l'Autore menziona la bibliografia scelta delle opere nuove consultate.

La tesi fondamentale nella conclusione dell'Autore è la seguente: soltanto nelle esperienze, anche novissime, ma praticamente approvate, si può fondare il progetto per il nuovo edificio dell'Archivio della Croazia a Zagabria.